

INNLANDSUTVALGET

SLUTTRAPPORT – 1. OKTOBER 2015

INNLANDSUTVALGET

Sluttrapport

1.oktober 2015

Innhold

- 1 OPPNEVNING, MANDAT OG ARBEIDSFORM
- 2. OVERORDNET NÆRINGSSTRATEGI FOR INNLANDET
- 3. SÆRSKILTE NÆRINGSSATSINGER I INNLANDET
  - 3.1 BIOØKONOMI
    - 3.1.1 SKOG- OG TRENÆRINGEN
    - 3.1.2 JORDBRUK OG MATPRODUKSJON
  - 3.2 INDUSTRI
  - 3.3 REISELIV
  - 3.4 INFORMASJONSSIKKERHET
  - 3.5 SPILL OG UNDERHOLDNING
  - 3.6 INNOVASJON I OFFENTLIG SEKTOR
- 4. KOMMUNIKASJONER OG INFRASTRUKTUR. EFFEKTIVE BO- OG ARBEIDSMARKEDSREGIONER
- ETTERORD

Utgiver: Innlandsutvalget, et Regjeringsoppnevnt utvalg med mandat å se på muligheter for vekst for næringslivet i Innlandet.

Ansvarlig: Sverre Narvesen, leder Innlandsutvalget

Redaktører: Bjørn V. Kløvstad og Bjørn Iversen

Forsidefoto: Ferskvann

Øvrige bilder uten byline: Ferskvann eller Thinkstock

Design: Ferskvann Reklamebyrå

Trykk: AllKopi Hamar

Kilder og referanser: Se bakerst i rapporten

Innlandsrapporten og faktabasert materiale ikke brukt/gjengitt i rapporten finner man også på www.innlandsutvalget.no

Trykket på miljøvennlig papir

1

Oppnevning, mandat og arbeidsform

1.1 Utvalgets sammensetning

Innlandsutvalget ble først oppnevnt av regjeringen Stoltenberg i september 2013. Regjeringen Solberg videreførte oppnevningen 27.1. 2014, med noe endret sammensetning og mandat.

Utvalget fikk følgende sammensetning:

Administrerende direktør Sverre Narvesen, Sintef Raufoss Manufacturing, leder

Forsker Ådne Cappelen, Statistisk Sentralbyrå

Prosjektleder Karianne Eide Longva, Arena Heidner

Turistsjef Gudrun Sanaker Lohne, Trysil

Adm. Direktør Idun Christie, Graminor AS

Forskningsleder Morten Ørbeck, Østlandsforskning

Daglig leder Solbjørg Kvålshaugen, Fondsbu Turisthytte

Styreleder Ottar Henriksen, NHO Innlandet

Distriktssekretær Iver Erling Støen, LO Oppland

Leder Einar Myki, Hedmark Bondelag

Daglig leder Are Søby Vindfallet, Making View AS

Administrerende direktør Erik A. Dahl, Mjøsen Skog SA

Konsernsjef Hans Rindal, Moelven Industrier ASA

Professor Thomas Nordahl, Høgskolen i Hedmark

Daglig leder Anita Hager, Intek Engineering AS

Daglig leder Kerstin Elisabet Katarina Norderup, Elmico AS

Morten Ørbeck har i løpet av utvalgsarbeidet skiftet arbeidssted til Høgskolen i Hedmark, og Hans Rindal til Lillehammer Olympiapark AS

Sekretærer for utvalget har vært Bjørn V. Kløvstad, Ferskvann Reklamebyrå og Bjørn Iversen, Omstillingsprogrammet i Vestre Toten.

1.2 Utvalgets mandat

Innlandsutvalgets endelige mandat ble fastlagt 27.1.2014.

- Beskrive og vurdere næringsrelevante forhold for næringslivet i Innlandet.
- Kartlegge behov og rammebetingelser for næringslivet på sentrale vekstområder i landsdelen.
- Foreslå tiltak som kan styrke næringsutviklingen, lønnsomme arbeidsplasser og verdiskapingen i regionen.
- Se på behov for fremtidige kommunikasjonslinjer.

Utvalget har i sitt arbeid vurdert mandatets ulike punkter som en helhet, og som et utgangspunkt for å drøfte og fremme konkrete forslag til forsterket næringsutvikling i Innlandet. Utvalget har blant annet lagt vekt på følgende forhold i tilknytning til mandatets fire punkter.

1.2.1 BESKRIVE OG VURDERE NÆRINGSRELEVANTE FORHOLD FOR NÆRINGSLIVET I INNLANDET

Gjennom tidligere utredninger, forskningsrapporter etc foreligger det omfattende beskrivelser og analyser av demografiske og næringsmessige forhold i Innlandet. Sammen med utvalgets samlede innsikt i slike forhold danner dette et grunnlag for å vurdere

strategier og tiltak for framtida. Dette er utdypet gjennom dialogmøter og en sektorvis gjennomgang av næringslivet. Som grunnlag for å identifisere de viktigste satsingene, har utvalget stilt følgende kjernespoørsmål i sin gjennomgang.

- Hva er årsaken til at noe går godt og andre ting mindre godt? Er det noen grunntrekk/suksessfaktorer som kan overføres til andre områder? Hva er beste praksis på de ulike områder, og hva er overførbart innen og mellom bransjer.
- Hva er de store samfunnsmessige utfordringer som stor-samfunnet må ha løst?
- På hvilke områder kan Innlandet og næringslivet tilby løsninger på disse utfordringene?
- Hva trenger Innlandet for å kunne øke verdiskaping og sysselsetting? Egne strategier og satsinger, nasjonal tilrettelegging.
- Ut fra disse spørsmålene har utvalget beskrevet en sektor-overgripende hovedstrategi for næringsutviklingen i Innlandet, og definert et antall satsingsområder der Innlandet kan ta en ledende posisjon.

1.2.2 KARTLEGGE BEHOV OG RAMMEBETINGELSER FOR NÆRINGSLIVET PÅ SENTRALE VEKSTOMRÅDER I LANDSDELEN

Rammebetingelsene for næringsvirksomheten i Innlandet utgjøres av politiske, naturgitte, næringsmessige og konkurransemessige forhold. På overordnet nivå vil dette dreie seg om globale forhold og konkurranseevne, oljeavhengighet, klimaspørsmål med føringer for matsikkerhet og energitilgang, teknologi-utvikling og digital revolusjon, samt langsiktige forbrukertrender.

Utvalget har ikke lagt opp til noen detaljert gjennomgang av de mer spesifikke rammevilkåra for de ulike næringer. Det vil lett kunne gi feil fokus i forhold til å identifisere de sentrale vekst-områdene for landsdelen. I sin konkrete vurdering av disse vekstområdene peker utvalget på behovet for regional mobiler- og endring av offentlige rammevilkår som kan utløse ny verdiskaping og vekst.

1.2.3 FORESLÅ TILTAK SOM KAN STYRKE NÆRINGS-UTVIKLINGEN, LØNNSOMME ARBEIDSPLASSE OG VERDISKAPINGEN I REGIONEN

Utvalgets forslag tar utgangspunkt i en analyse av storsamfunnets behov, og på hvilke områder Innlandet og næringslivet der har særlig gode forutsetninger for å bidra.

I rapporten er dette framstilt gjennom et begrenset antall satsingsområder eller næringsmiljøer der Innlandet kan spille en ledende nasjonal rolle. En satsing på disse vil samtidig bidra til å løfte Innlandet som region. I tilknytning til disse satsingene har utvalget også vurdert behovet for nasjonal tilrettelegging og stimulering gjennom offentlige virkemidler.

1.2.4 SE PÅ BEHOV FOR FREMTIDIGE KOMMUNIKASJONSLINJER

Gode kommunikasjonslinjer styrker grunnlaget for all nærings-virksomhet. Samtidig vil mye av næringsvirksomhet knyttet til bygg og anlegg, varehandel, service og personrettet tjenesteyting følge befolkningsutviklingen. Befolkningsvekst skaper utvikling i denne typen næringer, og omvendt hvis befolkningstallet reduseres. Kommunikasjonslinjer og andre forhold som skaper økt bostedsattraktivitet i deler av Innlandet vil derfor i seg selv stimulere denne type næringsaktivitet. Dette er gitt en samlet omtale i kapittel 4.

1.3 Utvalgets arbeidsform

Det er opp gjennom årene gjennomført en rekke utredninger og satsinger for å styrke Innlandets næringsgrunnlag og utvikling, herunder Østlandskomiteen (1965-69) ledet av Nils Hønsvald, Innlandsutvalget (1981-83) ledet av Oddvar Nordli, Morgenlandet (2000-2003), Innlandet 2010 (2004-05) ledet av Sigbjørn Johnsen, Scenarier Innlandet 2030 (2006– 07) i samarbeid mellom NHO, Østlandsforskning m.fl. og In-landet 2040 (2012-13) i regi av Vikinglauget m. fl. Gjennom disse prosessene foreligger det omfattende beskrivelser og analyser av demografiske og næringsmessige forhold i Innlandet. Oversikt over relevante utredninger og rapporter følger som vedlegg til rapporten.

Utvalget har for øvrig, gjennom et samarbeid med gründer-bedriften ClayLab og prosjektet Kartlagt.no, tilrettelagt et omfattende sett med statistikk for ulike næringsrelevante forhold i Innlandet. Dette er presentert på utvalgets hjemmeside www.Innlandsutvalget.no. Fakta og statistikk er tilgjengeliggjort for alle, og visualisert gjennom kart og interaktive grafer. Denne hjemmesidens innhold med statistikk- og kartpresentasjonene vil bli videreført, regelmessig oppdatert og videreutviklet av Hedmark og Oppland fylkeskommuner.

Utvalget har i tillegg hatt dialogmøter med de ulike næringer, inkludert representanter for forskning og offentlige etater. Dette har gitt oppdatert kunnskap og innspill som grunnlag for utvalgets vurderinger. Utvalget har lagt vekt på å finne fram til grunnleggende kjennetegn ved miljøer som lykkes og de gode eksemplene, i Innlandet eller andre steder. Hva har vi av beste praksis som kan overføres innen og mellom sektorer/bransjer?

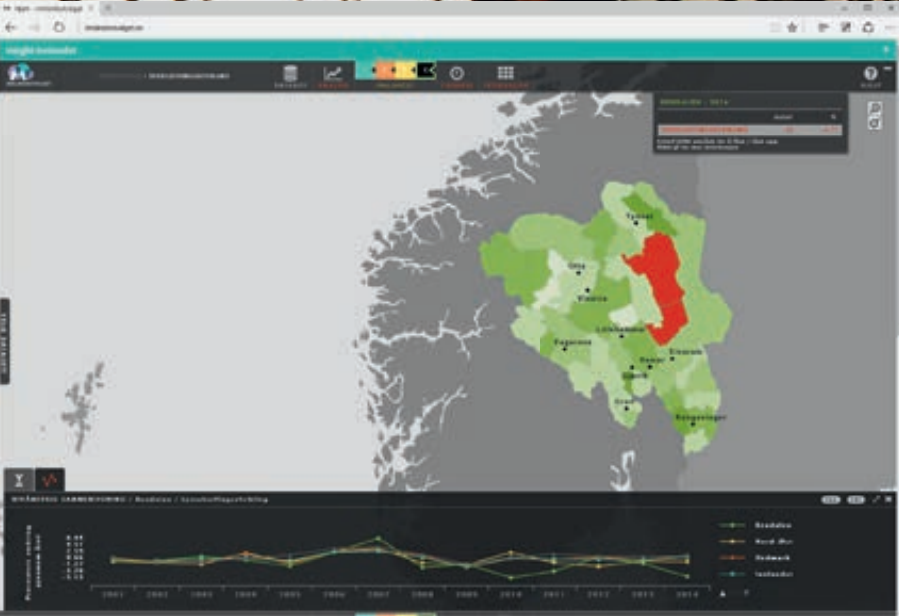
Utvalget har analysert potensialet for næringsutvikling etter en mal som inneholder fakta om næringene, drivere for næringene,

FoU-virksomhet og utdanning generelt og tilknyttet næringene, nettverk og klyngekonstellasjoner, samt flaskehalser som er til hinder for framtidig virksomhet og utvikling.

Ut fra dette har utvalget trukket fram et begrenset antall satsings-områder der Innlandets næringsliv har særlig gode forutsetninger for å innta en ledende rolle, og bidra til å løse storsamfunnets behov.

En slik tilnærming har ført til at en rekke andre nærings spørsmål er lite eller ikke omtalt i rapporten. Hovedtyngden av landsdelens sysselsetting er i befolknings-tilknyttet virksomhet. Dette omfatter offentlig forvaltning og tjenesteyting, privat tjenesteyting, varehandel og i stor grad også bygge- og anleggsektoren. Dette er næringer som utvikler seg i samspill med demografiske forhold. Befolkningsvekst i et område fører til økt virksomhet og arbeidsplasser, og motsatt hvis antall innbyggere går ned. Slik næringsvirksomhet vil normalt ikke kreve særskilt stimulering eller tilrettelegging gjennom offentlige tiltak. Grunnlaget for utvikling av denne typen arbeidsplasser er omtalt i rapportens kapittel 4 (Kommunikasjon og infrastruktur).

Bedriftsetablering og gründerskap ansees å være svært viktig for næringsutviklingen. Årsaken til at dette ikke er gitt særskilt omtale i rapporten, er at dette omfattes av generelle offentlige virke-midler og stimuleringstiltak. Innovasjon Norge har iverksatt sitt «drømmeløft» rettet mot denne typen

Skjermdump: Innlandsutvalget.no

næringsutvikling. Utvalget mener derfor at det ikke er aktuelt med en egen gründerstrategi for Innlandet. Samtidig vil gründer og nyetableringer stå sentralt i tilknytning til de hovedsatsings-områder og utviklingsklynger utvalget har pekt på.

Innlandet har betydelige ressurser innen fornybar energi (vannkraft, bioenergi og vindkraft). Energiselskapet Eidsiva er en viktig næringsutviklingsaktør i Innlandet, også utenfor egen sektor. Bortsett fra bioenergi, som vil være en viktig del av skogsatsingen, faller ikke energi direkte inn under utvalgets foreslåtte satsings-områder, og er derfor ikke nærmere omtalt i rapporten.

Overordnet næringsstrategi for Innlandet

2.1 Overblikk over Innlandet

Hedmark og Oppland er landets eneste fylker uten kyst og omtales derfor ofte som Innlandet. Innlandet hadde per 1. juli 2015 i alt 384.183 innbyggere eller 7,4 prosent av landets befolkning. Dette fordeler seg med 195.408 innbyggere i Hedmarks 22 kommuner og 188.775 i Opplands 26 kommuner.

Innlandet har, som landet for øvrig, blitt et folk av tjenesteytere. Rundt 85 prosent av arbeidsplassene er innenfor tjenestesektoren, oppunder 40 prosent i offentlig regi. Hoveddelen av tjenestesektoren er personrettet og lokalmarkedbasert, og tett koplet til befolkningsutvikling, noen steder også til reiseliv og hyttebefolkning. Varehandel, bygg og anleggssektoren og personlig tjenesteyting som kultur og underholdning, sport og fritid, velvære og liknende spiller samme rolle. Disse næringene har om lag samme utvikling i Innlandet som ellers i landet. Innslaget av de mer næringsrettede deler av tjenestesektoren som teknisk og forretningsmessig tjenesteyting og informasjon og kommunikasjon, er med unntak av mjøsbyene, klart svakere i Innlandet enn nasjonalt.

Et potensial for fremtidig befolknings- og næringsutvikling i Innlandet, knytter seg til hvordan man utnytter det mulighetsrommet som oppstår i møtet mellom en sterk forventet befolkningsvekst i Oslo-området, og planlagt ny infrastruktur nord for Oslo. Dette vil i særlig grad berøre de sørlige områder av regionen. Prestendenser i Oslo-området og ny infrastruktur åpner for i første omgang ny pendlingsbasert tilflytting og dermed befolkningsvekst i et stadig større omland rundt Oslo. Dette vil igjen gi grunnlag for nye arbeidsplasser innenfor personrettet tjenesteyting, etter hvert også potensial for å tiltrekke seg annen type næringsliv som oppsøker

rekrutteringsmulighetene, de gode kommunikasjonene og/eller «flykter» fra kostnadsnivået i Oslo-området. Et annet mulighetsrom ligger i å bygge mjøsbyregionene, med sine drøyt 200.000 innbyggere og 100.000 arbeidsplasser, tettere sammen til én effektiv bo- og arbeidsmarkedsregion. Dette forutsetter imidlertid en betydelig satsing på infrastruktur, også øst-vest.

Av de «eksportrettede» næringene er reiselivet spesielt viktig i Gudbrandsdalen, Valdres og Trysil. Næringen er i endring hvor de tradisjonelle fjellhotellene mange steder erstattes av leiligheter og hytter. Den reiselivsbaserte sysselsettingen flyttes over mot næringer som bygg og anlegg, varehandel og servicetjenester rundt hyttene, transport, kultur og underholdning, sports- og fritidsaktiviteter mv. Bygg- og anleggsbransjen spiller for eksempel en stadig viktigere rolle som sysselsetter i mange utkantområder i Innlandet.

Jordbruk og skogbruk er viktige næringer i Innlandet, og Innlandet spiller her en sentral rolle nasjonalt. På industri-siden er det derfor naturlig nok næringsmiddel- og treindustri som dominerer i Innlandet. Den sterkeste konsentrasjonen av industriarbeidsplasser finner en imidlertid innenfor metall-industrien på Raufoss og ellers i Gjøvikregionen. Disse industri-miljøene har hatt bra utvikling på tross av at Innlandet i mange år har befunnet seg i det som har vært omtalt som oljeskyggen. Det konkurranseutsatte næringslivet i Innlandet har ikke bare hatt fysisk, kognitiv og kulturell avstand til vekstnæringene ved kysten, men også hatt ekstra utfordringer gjennom kystnæringenes bidrag til høyere lønns- og kostnadsvekst og sterkere kronekurs. Med dette bildet i endring, og med økt fokus på det grønne skiftet, har Innlandet svært gode forutsetninger for å ta en lederrolle i fremtidig utvikling på flere industriområder.

2.2 Innlandet kan utgjøre en forskjell nasjonalt og internasjonalt

Utvalget har vært opptatt av å identifisere områder der Innlandet kan gjøre en forskjell nasjonalt og internasjonalt. Dette med utgangspunkt i en vurdering av store samfunnsutfordringer og Innlandets potensial til å bidra til løsninger gjennom sine ressurser og sin kompetanse.

2.2.1 VIKTIGE OG RELEVANTE SAMFUNNSUTFORDRINGER

Nærings- og samfunnslivet blir i stadig sterkere grad preget av en global konkurransesituasjon. Norge har en velutviklet økonomi, men samtidig et svært høyt kostnadsnivå i internasjonal sammenheng. Våre konkurransefortrinn er knyttet til en sterk råvarebasis, spesielt innenfor petroleumsvirksomhet, vannkraft, marine næringer og skog, og til et høyt utdannings- og kompetansenivå. Evne til kompetansebasert omstilling og nyskaping blir helt avgjørende for økt produktivitet og konkurransekraft i norsk næringsliv. Dette må omfatte både akademisk dybdekompetanse og bred yrkeskompetanse.

Norsk økonomi er sterkt preget av oljevirksomheten, som har utgjort den økonomiske motoren for samfunnet gjennom flere tiår. Oljereelatert virksomhet vil fortsatt ha stor betydning i lang tid framover, men det er nå behov for å utvikle nye bærebjelker for norsk økonomi. Dette er knyttet til markedsmessige forhold for oljenæringen, og i særlig grad til drivkreftene for å finne alternative energibærere i lys av den globale klimautfordringen. Klimavennlige energiformer og produkter vil bli stimulert gjennom internasjonale avtaler og nasjonale strategier.

En helt sentral del av denne omstillingen vil være framvekst av en grønnere økonomi, det som omtales som et grønt skifte. På Regjeringens nettsider beskrives dette som «et samfunn hvor vekst og utvikling skjer innen naturens tålegrenser. Det må skje en overgang til produkter og tjenester som gir betydelig mindre negative konsekvenser for klima og miljø enn i dag».

De viktigste elementene i dette skiftet vil være overgang fra fossil energi gjennom olje og kull til ulike fornybare energiformer. Sterk vektlegging av reduserte utslipp innen transport og i produkter og produksjonsprosesser. Og et gjennomslag for bioøkonomiske prinsipper, det vil si bærekraftig produksjon og omdanning av biomasse til mat, helse og fiberprodukter, til andre industrielle produkter og energi.

Den sterke vektleggingen av oljevirksomheten i norsk økonomi har ført til ulik regional utvikling i Norge. Samtidig har storbyområdene fått kraftig vekst som følge av generelle drivkrefter i samfunnsutviklingen.

2.2.2 INNLANDETS BIDRAG TIL LØSNING

Innlandet har gode naturgitte og kompetansemessige forutsetninger for å kunne delta aktivt i et grønt skifte. Den sterke

posisjonen innen basismøringene jord- og skogbruk gir Innlandet et fortrinn i utviklingen av bioøkonomien framover. Industrien i landsdelen er for en stor del knyttet til verdikjeder for mat og trebaserte produkter. På noen av disse områdene ligger virksomheter i Innlandet helt i front av utviklingen internasjonalt. Eksempelvis er Moelven-konsernet verdensledende på teknologi og prosesser innen tre til bygningsformål, mens Geno og Norsvin har en unik internasjonal posisjon innenfor utvikling av avlsmateriale for husdyr.

Med kjerne i Raufoss er det bygget opp en sterk industriklynge som har nasjonalt og internasjonalt ledende posisjoner innen bærekraftig industriproduksjon. Dette har skjedd på tross av de kostnadmessige utfordringene som oljeøkonomien har medført for Innlandets industri.

En meget betydelig reiselivsnæring tar utgangspunkt i landsdelens naturressurser med fjell, utmark og kulturlandskap. Ut over dette finnes en del kompetansemiljøer innen «nye» næringer som allerede er eller har potensial for å bli nasjonalt ledende.

Hovedretningen for utvalgets vurdering av Innlandets muligheter kan derfor formuleres som kunnskapsdrevet «grønn» og bærekraftig verdiskaping, som samtidig er lønnsom og konkurranse-dyktig nasjonalt og internasjonalt.

Rent konkret foreslår utvalget et begrenset antall hovedsatsinger der Innlandet kan bidra til nasjonal utvikling og skape vekst i Innlandet og Norge. Grunnlaget for og innholdet i disse satsingene er omtalt i rapportens kapittel 3. For oversiktens skyld gjengis de punktvis også her:

BIOØKONOMI – INNLANDET I FØRERSETET FOR DET GRØNNE SKIFTET

Satse bredt på skog og industriell utvikling av trebaserte produkter gjennom utbygging og kapasitetsøkning på transportnett, styrke Innlandets ledende posisjon innen tremekanisk industri og bioenergi, etablering av ny massevirkeforbrukende industri, og økte investeringer i primærskogbruket.

Etablere et nasjonalt bioøkonomisenter med utgangspunkt i veletablert samarbeid i Heidner-klyngen. Et slikt senter vil bli en drivkraft for å utvikle grønn råstoffproduksjon for mat, for, energi og industrielle anvendelser, og å eksportere produkter, teknologi og tjenester til et globalt marked.

INDUSTRI - INNLANDET SOM UTVIKLINGSARENA FOR FRAMTIDENS BÆREKRAFTIGE INDUSTRI I NORGE

Raufoss-klyngen blir del av et nasjonalt omstillingsprogram for å utvikle framtidens industri. Regjeringen må bidra til at Norge får etablert en effektiv struktur for teknologisentre, og at NCE Raufoss og Innlandet blir del av denne strukturen gjennom et senter for vareproduksjon (manufacturing).

REISELIV – VEKSTNÆRING MED UTGANGSPUNKT I REGIONENS UNIKE MULIGHETER OG KVALITETER

Skape økt internasjonal trafikk ved bedre tilgjengelighet, produktutvikling og profilering. Det etableres et bransjesenter for reiseliv på Lillehammer som skal koordinere forskning, rådgivning, utvikling av nye produkter, utvikle standarder for nye tekniske løsninger i bransjen, og utvikle arrangementskompetansen i næringen.

INFORMASJONSSIKKERHET

Utvikle forskning og næringsutvikling innenfor informasjonssikkerhet i

tilknytning til de ledende informasjonssikkerhetsmiljøene på Gjøvik og Forsvarets Ingeniørhøgskole på Jørstadmoen.

SPILL OG UNDERHOLDNING

Utvikle klyngeegenskaper og ny næringsvirksomhet med utgangspunkt i miljøet rundt Norsk Tipping, Høgskolen i Hedmark og spillskapene i Hamar Game Collective. Etablere et nasjonalt kompetansesenter og laboratorium for spill. Dette kobles til nye digitale undervisningsmetoder og informasjonsteknologi som eget fag for grunnskolen.

INNOVASJONSARENA FOR FORNYELSE AV OFFENTLIG SEKTOR

Med utgangspunkt i forskningsmiljøet ved Senter for innovasjon i tjenesteyting (SIT) i Lillehammer, Høgskolen i Gjøvik og LEAN-miljøene i Innlandet bør det iverksettes en nasjonal satsing for innovasjon og forbedringsarbeid innenfor offentlig sektor.

Forskning og kompetansebygging er sentralt som grunnlag for å utvikle framtidens næringsliv. Utvalget foreslår to helt konkrete satsinger for å styrke dette grunnlaget for Innlandet:

1. Et forskningsløft for Innlandet

For å styrke grunnlaget for utvikling og innovasjon bør det gjennomføres et forskningsløft for Innlandet. Forskningsløftet bør rettes mot sektorer som har et stort utviklingspotensial dersom det forskningsmessige fundament for utviklingen styrkes.

2. Et læringsløft for Innlandet

Et fem-årig utviklingsprosjekt i Innlandet med mål om å bedre skoleresultater og øke andeler elever som fullfører og består videregående opplæring. Senter for praksisrettet utdanningsforskning ved Høgskolen i Hedmark har vært ledende på utviklings- og forbedringsarbeid i skolen i både Norge og Danmark. Dette bør videreutvikles til et nasjonalt senter for innovasjon og forbedringsarbeid i utdanningssystemet.

2.3 Kunnskapsdrevet næringsutvikling – en sektor-overgripende strategi

Utvalget mener at det er noen grunnleggende forhold som vil være avgjørende for å lykkes i framtidig næringsutvikling. Disse kan samles i begrepet kunnskapsdrevet næringsutvikling og omfatter kompetanse på alle nivåer, evne til samarbeid og nettverksbygging, og dermed økt evne til innovasjon. Bare gjennom å utnytte våre fortrinn innenfor kunnskap og kompetanse kan det skapes en tilstrekkelig evne til å kompensere for det norske kostnadsnivået. En slik strategi vil ha flere elementer innebygd.

2.3.1 NÆRINGSUTVIKLING KOBLET MED FOU-VIRKSOMHET

2.3.1.1 FAKTAGRUNNLAG

Det er bred faglig enighet om at forskning og utvikling blir stadig viktigere for å lykkes med både næringsutvikling og utvikling av innovasjoner i offentlig sektor. Næringsutvikling i samspill mellom næringsliv, forskning og utdanning er en sterk internasjonal trend, og et kjennetegn ved de bransjer og miljøer som lykkes også i Norge.

Nærhet mellom FoU-bruker og FoU-miljø er viktig for å øke FoU-aktiviteten. Fysisk nærhet innebærer også kulturell nærhet, felles referanseramme, begrepsapparat mv. Innovative klynger består av bedrifter og kunnskapsmiljø i tillitsfullt samspill.

Innlandet har tre høgstkoler: Høgskolen i Gjøvik, som fra 1.1.2016 blir en del av NTNU, hadde i 2014 nær 3.000 studenter og drøyt 300 ansatte innenfor helse, omsorg og sykepleie, informatikk og medieteknikk og teknologi, økonomi og ledelse.

Høgskolen i Lillehammer hadde 4.000 studenter og drøyt 330 ansatte innenfor pedagogikk og helsefag, samfunnsvitenskap, økonomi og organisasjonsvitenskap, TV-fag og film.

Høgskolen i Hedmark hadde nær 6.000 studenter og nær 530 ansatte innenfor anvendt økologi og landbruksfag (Evenstad og Blæstad), økonomi- og ledelsesfag (Rena), helse- og idrettsfag (Elverum) og lærerutdanning og naturvitenskap (Hamar).

Høgskolene har de senere år gjennomført en betydelig kompetanseoppbygging og økt satsing på forskning, bl.a. som følge av Prosjekt Innlandsuniversitetet (PIU). Høgskolen i Gjøvik har i dag doktorgradsutdanning innenfor informatikk/informasjonsikkerhet. Høgskolen i Lillehammer innenfor barn og unges deltagelse, og kompetanseutvikling og i Innovasjon i offentlig og privat tjenesteyting. Høgskolen i Hedmark innenfor anvendt økologi og profesjonsrettede lærerutdanningsfag.

Innlandet har ellers regionale avdelinger av nasjonale forskningsinstitutter som Norsk institutt for bioøkonomi (Apelsvoll), Norsk institutt for naturforskning (Lillehammer) og Norsk institutt for vannforskning (Stange). Videre er Østlandsforskning et regionalt forskningsinstitutt som holder i Lillehammer og Hamar, mens forskningsselskapet SINTEF Raufoss Manufacturing (SRM) er et nasjonalt kompetansesenter for konkurranseutsatt vareproduksjon, med hovedbase på Raufoss.

I Innlandet er industriklyngen med kjerne i Raufoss det beste eksempelet på forskningsbasert næringsutvikling. På Raufoss omfatter dette et tett og utviklingsorientert samarbeid mellom bedriftene i NCE-klyngen og forskningsselskapet Sintef Raufoss Manufacturing , NTNU og andre nasjonale og internasjonale institusjoner. Dette bidrar til økt innovasjonskraft. Forskningen skjer gjennom prosjekter finansiert av Forskningsrådet, EU-programmer, Regionale Forskningsfond og på direkte oppdrag fra bedriftene.

Forsknings- og innovasjonsprosjekter skjer i økende grad gjennom privat-offentlig samarbeid (POS). Finansieringen av denne type prosjekter deles mellom bedriftene og det offentlige virkemiddelapparatet i Norge og i EU. Fordelingen av finansiering avhenger av hvor langt man er fra kommersialisering av produktet eller tjenesten. Bedriftsfinansiering varierer dermed fra 20-80 prosent av totalprosjektet. Forskningsbasert rådgivning gis fra disse institusjonene på direkte oppdrag fra bedriftene. SRM har fått ansvaret for å lede ett av de nye Sentre for Forskningsdrevet Innovasjon (SFI). Forskningsprosjektene i senteret gjennomføres av bredt sammensatte forskerteam fra SINTEF konsernet og NTNU i samarbeid med 12 konkurranseutsatte bedrifter plassert på Raufoss, Kongsberg, Trondheim og Møre og Romsdal. Senteret har en varighet på åtte år og totalt budsjett på 192 mill kr med 50 prosent finansiering fra bedriftene og forskningspartnerne. Senteret har som ett av målene å gjennomføre nye innovasjonsprosjekter på nivå 800 millioner kroner gjennom de åtte årene.

Utvalget mener at en slik tilnærming vil være framtidsrettet og nødvendig for flere næringer og miljøer i Innlandet. Samtidig er dette en krevende utviklingsmodell som må bygges opp over tid, og som krever både forskningspolitisk engasjement og ressursbruk i de ulike sektorer.

2.3.1.2 ANBEFALINGER OG FORSLAG

Utvalget anbefaler at det etableres et Forskningsløft for Innlandet. Hovedmålet med et slikt løft vil være økt forskning for utvikling og økt innovasjon i Innlandet. Viktige delmål vil være å styrke og videreutvikle forskningskompetansen i Innlandet, sterkere kobling mellom næringsliv og akademia, økt næringslivs-orientering i forskningen, og større tyngde til eksisterende klynger og forskermiljøer. Dette vil styrke institusjoner i Innlandet i konkurransen om nasjonale forskningsmidler, og gjøre de mer attraktive som samarbeidspartnere for eksterne aktører, også internasjonalt. Videre bør det innrettes for å bidra til å kvalifisere regionale nærings- og kunnskapsmiljø for nasjonale ordninger som Arena, Norwegian Centre of Expertise (NCE), Global Centre of Expertise (GCE), Senter for Forskningsdrevet Innovasjon (SFI) og Senter for Fremragende forskning (SFF).

Forskningsløftet kan gjennomføres etter modell fra forskningsløftet for Nord-Norge, som er blitt tilført 35 millioner kroner pr. år med en varighet på åtte år. For å skape tilstrekkelig effekt med hensyn til innovasjon i næringslivet vil det være viktig at man får til et privat-offentlig samarbeid (POS), der forsknings- og innovasjonsprosjektene oppnår betydelig medfinansiering gjennom kompetente ressurser fra bedriftenes egne utviklingsprosesser. Økt næringsrettet forskningsinnsats i Innlandet vil ha stor nasjonal verdi, ut fra at dette bidrar til å utløse vekstpotensialet for næringslivet i landsdelen. En slik forsterket innsats vil kreve sterkere næringslivsorientering i forskermiljøene, holdningsendring i næringslivet og offentlig sektor til forskning, og at forskningsaktiviteten kobles mot klyngeutvikling og arenaer for formidling og deling av kunnskap.

2.3.1.3 NÆRMERE OM FORSLAGET

Utvalget mener at et forskningsløft for Innlandet skal rettes mot sektorer som har et stort utviklingspotensial dersom det forskningsmessige fundament for utviklingen styrkes. I Innlandet dreier dette seg om reiselivet og deler av bioøkonomien. Dette vil bli omtalt nærmere under satsingsområdene i kapittel 3.

Høgskolene er de viktigste FoU-miljøene i Innlandet, ved siden av Østlandsforskning og de næringsrettede FoU-institusjoner som SRM og Norsk Institutt for Bioøkonomi (NIBIO). Høgskolen på Gjøvik er sterkt knyttet opp mot foreslåtte satsingsområder innenfor industri og informasjonssikkerhet. Høgskolen blir samtidig en del av NTNU fra nyttår 2016. Det vil styrke høgskolens grunnlag som kunnskapsutvikler og samarbeidspartner på disse områdene.

Høgskolen i Hedmark har allerede en betydelig kompetanse og forskningsportefølje innenfor bioøkonomi, både skog og mat/ bioteknologi. Et forskningsløft knyttet til disse områdene vil styrke høgskolens posisjon generelt og i forhold til næringslivet spesielt. Høgskolen i Hedmark vil også ha sentrale roller i forhold til satsingene på skoleutvikling og spill.

Høgskolen i Lillehammer har et engasjement innen reiselivsforskning. Dette bør styrkes ved at næringsrettet reiselivsforskning legges til høgskolen som en del av et forskningsløft. Utvalgets forslag om et bransjesenter for reiseliv på Lillehammer, vil bidra til å styrke både høgskolen og nødvendig klyngetenkning i næringen.

Høgskolen i Lillehammer har etablert et senter for innovasjon i tjenesteyting – offentlig og privat sektor. Dette vil være en viktig premissleverandør for innovasjon i offentlig sektor, som foreslått i kapittel 3.6.

Utvalget peker samtidig på at sterke næringsrelevante kunnskaps- og forskningsmiljøer finnes i andre landsdeler. Økt samarbeid må derfor sikres gjennom forsterket formalisert kontakt med sentrale miljøer, f.eks. innen teknisk/industriell og naturvitenskapelig/ biologisk forskning.

2.3.2 UTDANNINGSSYSTEMET

2.3.2.1 FAKTAGRUNNLAG

Skole og utdanning er avgjørende i en strategi for å utvikle kunnskapsbaserte næringer i Innlandet. Norge, og dermed også Innlandet, er i dag å betrakte som et kunnskapssamfunn, og vi kommer sannsynligvis til å bli stadig mer avhengig av kunnskap og kunnskapsbaserte næringer. Vi kan ikke konkurrere med andre land når det gjelder billig arbeidskraft, og vi må derfor ha kunnskapsintensive arbeidsplasser med høy produktivitet. Den kunnskapen som et kunnskapssamfunn skal leve av, enten lokalt eller nasjonalt, utvikles i stor grad gjennom utdanningssystemet. Dette gjelder hele utdanningsløpet fra grunnskole, gjennom videregående opplæring og inn i høyere utdanning.

I internasjonale sammenligningsundersøkelser med fokus på kvalitet i utdanningen skårer ikke Norge spesielt bra. Hedmark og Oppland skårer dårligere enn snittet i Norge på en rekke indikatorer tilknyttet utdanning, og har et stort behov for å forbedre utdanningssystemet. Utdanningsnivået er lavere enn i de fleste andre fylker. I grunnskolepoeng er fylkene i den dårligste tredjedelen av fylker i Norge, gjennomstrømmingen i videregående opplæring er lavere enn snittet i Norge, og guttene gjør det spesielt dårlig i skolen. Hedmark og Oppland har heller ikke en tradisjon eller kultur som viser at utdanning er nødvendig og viktig. Det er derfor behov for en oppgradering eller et læringsløft gjennom hele utdanningskjeden. Kvaliteten i både grunnskole, videregående opplæring og høyere utdanning må bli bedre. I dette ligger det også at høgskolene og universitetet i de to fylkene må etablere utdanningstilbud som kan være med på å løfte Innlandet. Et slikt læringsløft må tilrettelegges og gjennomføres raskt, gjennom en styrt målrettet og systematisk innsats.

2.3.2.2 ANBEFALINGER OG FORSLAG

Det etableres et bredt og omfattende utviklingsprosjekt over fem år i utdanningssektoren i Innlandet. Dette prosjektet har som mål å bedre resultater på nasjonale prøver, øke gjennomsnittlig grunnskolepoeng og øke andelen elever som fullfører og består

videregående opplæring. Prosjektet utvikles i dialog med fylkeskommunale og kommunale skoleeiere og skal administreres av fylkesmannsembetene. Høgskolesektoren skal bidra med kompetanse og samtidig utvikle tilbud som kan løfte utdanningsnivået.

Ved Høgskolen i Hedmark er det etablert et senter for praksisrettet utdanningsforskning (SePU). Dette sentret har bidratt inn i en rekke store utviklings- og innovasjonsprosjekter spredt over hele Norge. I Danmark har sentret ledet utviklingsprosjekter i 600 av Danmarks 1.400 grunnskoler. Sentret har de siste fem årene blant annet samarbeidet tett med videregående opplæring i Hedmark fylkeskommune. På disse fem årene har andelen elever med fullført og bestått økt fra 65 til 71 prosent av elevene i fylket, og dermed løftet Hedmark opp på landsgjennomsnittet. Utvalget mener at det i Innlandet er kompetanse og erfaringer som gjør at det er naturlig å videreutvikle dette miljøet til et nasjonalt miljø for innovasjon i utdanningssystemet. Utvalget foreslår at det opprettes et nasjonalt senter for innovasjon og forbedringsarbeid i utdanningssystemet, lokalisert til Høgskolen i Hedmark. Sentret skal ha i oppgave å utvikle og formidle kunnskap til skoleeiere, skoleledere og lærere.

For å forbedre læringsutbytte og utdanningsnivået med særlig vekt på guttene, mener utvalget at det bør etableres et treårig forsøk med informasjonsteknologi med vekt på programmering som eget fag på mellomtrinnet og ungdomstrinnet i grunnskolen. Målet med faget er at elevene skal lære grunnleggende dataforståelse, systematisk problemløsning med programmering som verktøy og dessuten utvikle logikk og kreativitet. Faget skal hjelpe barn og unge til ikke bare å bli brukere, men også skapere med teknologi som verktøy. Spillutviklingsmiljøet på Hamar kan sammen med de pedagogiske miljøene i høyskolesektoren utvikle en læreplan for faget. Tilknyttet forsøket skal det være en systematisk følgeevaluering.

2.3.2.3 NÆRMERE OM FORSLAGENE

Utvalget mener det er helt avgjørende å forbedre både kunnskapsnivået og det formelle utdanningsnivået i Innlandet. Gode skoler og et høyt kunnskapsnivå i befolkning vil skape grunnlag for arbeidsplasser og en positiv næringsutvikling. For å lykkes med et slikt løft for læring i Innlandet, er det nødvendig å iverksette et overordnet prosjekt som utvikles i dialog med kommuner og fylkeskommuner. Hver enkelt kommune i Innlandet ser ut fra de nasjonale undersøkelsene om skolekvalitet, ikke ut til å være i stand til å gjøre dette alene. I dette forbedringsprosjekt skal det anvendes den kompetansen som allerede finnes i de to fylkene, samtidig som det også skal samarbeides i nasjonale og internasjonale nettverk som kompetansemiljøene i Innlandet allerede har etablert.

Utvalget mener at en videreutvikling av Senter for praksisrettet utdanningsforskning til et nasjonalt senter for innovasjon og forbedringsarbeid i utdanningssystemet, vil styrke utviklingen av skoler både nasjonalt og lokalt. Slik kan utdanningssystemet i Norge også kunne nyttiggjøre seg av kompetanse som finnes og som skal videreutvikles i et slikt senter. Denne type innovasjonssentre i utdanning er etablert i flere land for å kunne formidle kunnskap om innovasjon og forbedringsarbeid til utdanningsystemet, og for å kunne utvikle kunnskap gjennom deltagelse i utviklingsarbeid i skolesektoren. Norge som nasjon har et klart behov for innovasjon og forbedring i utdanningssystemet. Et slikt senter kan møte dette behovet.

Den informasjonsteknologiske utvikling i samfunnet har gått svært raskt, og den kommer sannsynligvis til å akselerere. For å forberede barn og unge på denne fremtiden mener utvalget at informasjonsteknologi med vekt på programmering bør prøves ut som eget fag på mellomtrinnet og ungdomstrinnet i skolen. Utvalget tror at dette ikke bare vil forberede barn og unge på

teknologisk utvikling, det vil også samtidig kunne motivere og engasjere de sterkere til skole og utdanning. Innlandet har i nasjonal sammenheng noen av de største kjønnsforskjellene i skolerresultater, og det er her et særlig behov for å løfte guttene. Utvalget er av den oppfatning at nettopp et slik fag vil bidra til at gutter identifiserer seg sterkere med skole og utdanning. Samtidig er det i Innlandet også sterke kompetansemiljøer på programmering og spillutvikling som vil kunne bidra positivt til en slik utprøving.

2.3.3 KLYNGEUTVIKLING

2.3.3.1 FAKTAGRUNNLAG

Klynger og nettverksarbeid gir viktige impulser for utvikling av de ulike næringer. Klyngesamarbeid innebærer en rekke fordeler for de deltakende bedrifter, der tillit til å dele informasjon og kunnskap for samlet å bli bedre står sentralt. Dette omfatter både nyutvikling og læring gjennom erfaringsutvikling og beste praksis. Industrien i Norge har vært ledende i etablering av klynger og nettverk over lang tid, der dette ofte blir understøttet av offentlig medfinansiering. En rekke ARENA- programmer, NCE ´er og senest GCE har basis i industrimiljøene. Innlandsindustrien har et NCE i Raufoss-klyngen, og det har vært og er Arena-prosjekter i de samme miljøene. Arena Heidner-prosjektet har bidratt sterkt til å utvikle en klynge for bærekraftig matproduksjon med kjerne i Hamar.

Klyngeeffekter oppnås ikke nødvendigvis bare ved tilknytning til offentlige programmer. Ulike former for bedriftsnettverk kan ivareta mye av det samme. Store konserner har omfattende samspill mellom enhetene i konsernet, men kan gå glipp av læring på tvers av bransjer og andre kompetansemiljøer dersom man ikke deltar i bransjeovergripende nettverk.

Et viktig resultat av klyngetenkningen vil være å forsterke bedriftenes konkurransekraft gjennom bedriftsnær forskning. Hoveddrivkraften i Raufoss-klyngen har vært den tette koblingen mellom NCE Raufoss og forskningsselskapet Sintef Raufoss Manufacturing. Samtidig skapes det nettverk til akademiske miljøer internasjonalt. En velfungerende klynge må henge sammen rent industrielt, men bedriftene trenger ikke drive med det samme. Gode samhandlings- og læringsarenaer på ulike nivåer i klyngebedriftene skaper dynamikk og framdrift. God kontakt med videregående opplæring bl.a. gjennom tilfang av lærlingeplasser vil også styrke kompetansegrunnlaget i klyngene.

Raufoss-klyngen har utviklet seg positivt gjennom sin NCE-status, særlig gjennom en sterk oppbygging av FoU-virksomheten. Virksomheten preges av sterk samhandling og tillit mellom bedriftene og klyngeledelsen. Omfanget av felles prosjekter på tvers av bedriftene er svært stort. Flere av prosjektene gjennomføres i samarbeid med bedrifter i andre klynger nasjonalt og internasjonalt.

2.3.3.2 ANBEFALINGER OG FORSLAG

Utvalget mener at ulike former for klyngeutvikling er en viktig forutsetning for å utvikle et kompetansebasert næringsliv. Dette gjelder også for de ulike satsinger eller næringsfyrtårn som er foreslått i kapitel 3. Grunnlaget må legges gjennom samarbeid og nettverksarbeid i næringslivet. Ved utvikling av klyngene vil det være mulig å kvalifisere seg til de ulike offentlige klyngeprogrammene (Arena, NCE, GCE). Dette krever målbevisst arbeid over tid, og er høyaktuelt for trenæringen, bioenerginæringen og reiselivet. Et forskningsløft som foreslått i avsnitt 2.3.1.1 vil bidra sterkt til å bedre vilkårene for klyngeutvikling innenfor de områder som prioriteres.

Særskilte næringssatsinger i Innlandet

3.1 Bioøkonomi – Innlandet i førerretet for det grønne skiftet

3.1.1 BIOØKONOMI GENERELT

3.1.1.1 FAKTAGRUNNLAG

Behovet for et grønt skifte i økonomien understrekes av regjeringen og de ulike politiske partier. Et grønt skifte vil måtte gjennomsyre alle deler av norsk samfunns- og næringsliv gjennom klimapolitikk, energipolitikk, transportløsninger, energisparende løsninger og lavutslippstiltak innen vareproduksjon og samfunnsliv på bred front, men også gjennom grønn næringsutvikling basert på fornybare ressurser.

Jord- og skogbruk med tilhørende industri og tjenesteyting er basisnæringene i Innlandet. Selv om disse næringen over tid har hatt tilbakegang i sysselsetting og betydning, vil de også framover være helt avgjørende for Innlandets samlede næringsutvikling. Utvalget mener at et framtidig grønt skifte i norsk og internasjonal økonomi og tankesett vil sette disse næringene i et helt nytt lys. Dette kan bidra til ny vekstkraft til Innlandet som helhet, samtidig som det vil ha stor nasjonal verdi.

Bioøkonomi er et begrep som brukes mye. I det ligger det å utvikle mat, energi og andre produkter fra fornybar biomasse på en bærekraftig måte som tar sosiale, miljømessige og økonomisk hensyn. Norge har stor tilgang på fornybar biomasse, og Innlandet bidrar med kunnskapmiljøer og hele verdikjeder innen landbruk. Regjeringen har besluttet å utarbeide en nasjonal bioøkonomistrategi som skal foreligge innen utgangen av 2015. Dette er et meget viktig område for Innlandet, som har svært gode forutsetninger for å ta en lederrolle i utvikling av landbruksbasert bioøkonomi.

Hedmark og Oppland er landets dominerende jordbruksregion med rundt halvparten av potetproduksjonen, vel en fjerdedel av kornproduksjonen og vel en femtedel av norsk husdyrproduksjon. I tilknytning til primærproduksjonen har Innlandet sterke kompetansemiljøer, både ved høyskolene og hos bedrifter i regionen.

Innlandet representerer et nasjonalt tyngdepunkt innen skogbruk og treindustri. Innlandet står for 45 prosent av hogsten i norske skoger, og har landets største industrimiljø knyttet til produksjon av trelast, plater, limtre og trehus. Innovasjoner i denne sektoren har åpnet for bruk av tre i signalbygg som Vikingskipet og i terminalbygg på Gardermoen, i høyhus opp til 14 etasjer, og i bru-konstruksjoner.

Arena Heidner er en godt fungerende klynge innenfor bærekraftig matproduksjon som samler nasjonale og regionale aktører. Målsettingen med klyngesamarbeidet er økt innovasjon, kommersialisering og eksport av produkter, tjenester og teknologi. Klyngen er forskningstung og har et stort antall forskningsprosjekt internt i bedriftene og i samarbeid med bl.a. Norges miljø og biovitenskapelige universitet (NMBU), og en rekke andre institusjoner nasjonalt og internasjonalt. Klyngen er basert på et unikt nasjonalt miljø innen avl og foredling med kjernebedriftene Geno, Norsvin og Graminor. Skogfrøverket representerer tilsvarende kompetanse når det gjelder planteforedling på skogstrær.

Satsingsområdene for klyngen er avl, fruktbarhet, før og utnyttelse av restråstoff. I tillegg til avlsbedriftene består klyngen også av oppstartbedrifter som SpermVital og Cryogenetics og større aktører som bl.a. Strand Unikorn, Tine og Nortura.

Høgskolen i Hedmark er en viktig partner i Heidner og tilbyr bachelorutdanninger i jordbruk, skogbruk og landbruksteknikk, masterutdanninger i anvendt økologi, bærekraftig landbruk og næringsrettet bioteknologi. Høgskolen tilbyr også doktorgradsprogram og nasjonal forskerskole innenfor anvendt økologi. Høgskolen har åtte professorer innen anvendt økologi og seks innen næringsrettet bioteknologi, herunder to i delte stillinger med NMBU. I tillegg kommer forskningsinstitutter som NIBIO, som har en avdeling lokalisert på Apelsvoll (tidligere Bioforsk Øst), NINA og Østlandsforskning.

De viktigste aktørene innen næringsmiddelindustrien og førindustrien (TINE, NORTURA og Felleskjøpet) satser også tungt på forskning og utvikling gjennom landsdekkende forskningsavdelinger.

Fylkestingene i Hedmark og Oppland har vedtatt og stilt midler til rådighet for å utarbeide og implementere en felles strategi for kunnskapsbasert bioøkonomi i Innlandet.

3.1.1.2 ANBEFALINGER OG FORSLAG FRA UTVALGET

Utvalget mener at dette i sum gir Innlandet særlig gode forutsetninger for å ta en nasjonal lederrolle for et grønt skifte, spesielt gjennom næringsmessig utnyttelse av naturressursene. Utvalget anbefaler i tråd med dette at det etableres et nasjonalt bioøkonomisenter i Innlandet, med medvirkning fra Staten, regionale myndigheter, FoU-miljøene og næringsaktørene.

Formålet med senteret vil være å bringe fram kunnskap om

grønn råstoffproduksjon for mat, før, energi og industrielle anvendelser tilpasset kravene i lavutslippssamfunnet. Senteret må være anvendt rettet og ta utgangspunktet i regionens sterke kompetansemiljø innen jord- og skogbruk, avl og foredling, næringsmiddelindustri, tremekanisk industri, bioenergi, restråstoff og avfallshåndtering. Aktivitetene i senteret må være innen ressursforvaltning, anvendt forskning, innovasjon, kommersialisering og eksport av høyverdi-produkter, tjenester og teknologi. Senteret må forvalte og videreutvikle ressursgrunnlaget og utnytte ressurser fra jordbruk og skogbruk, både i form av genetisk materiale, råstoff og restråstoff.

Dette vil bidra til vekst og verdiskaping hos de medvirkende aktører, til en styrking av norsk matproduksjon gjennom å utnytte våre konkurransemessige fortrinn, og til å utvikle nye produkter med basis i norskprodusert biomasse, både fra jordbruk og skogbruk. Potensialet for eksport av innovative produkter og tjenester er betydelig.

Utvalget mener samtidig at en slik satsing i Innlandet bør sees i sammenheng med andre utviklingsmiljøer innenfor bioøkonomien i Norge, slik som grunnforskningsmiljøet ved NMBU, Borregaard-miljøet og Follum-klyngen på skogsektoren, og matmiljøene i Trøndelag og Rogaland.

3.1.1.3 NÆRMERE OM FORSLAGET

Utvalget viser til at bioøkonomien er sterkt knyttet til avanserte prosesser for utnyttelse av biologisk materiale. Utviklingen vil derfor være preget av forskning og teknologiutvikling, og krever en målrettet satsing. Forsknings- og utviklingsaktiviteten i Innlandet bør styrkes samtidig som samarbeidet med nasjonale og internasjonale miljøer forsterkes. Et forskningsløft for Innlandet med prioritert satsing på bioøkonomi vil bidra sterkt til dette.

Kommersialisering og utvikling av nye prosesser og produkter vil være en viktig del av strategien. Det er derfor viktig å bygge videre på godt samarbeid mellom FoU-miljøene og næringsaktører/bedrifter som har utviklingspotensial med basis i råstoffgrunnlaget i Innlandet. Et Bioøkonomisenter vil være navet i dette samarbeidet.

Aktuelle satsingsområder for et slikt senter kan være:

- Husdyravl/genetikk og fruktbarhet
- Bioprospektering
- Planteforedling for både jord- og skogbruk
- Videreutvikle systemer for anvendt bærekraftig ressursforvaltning basert på jord- og skogressurser, restråstoffer og avfall
- I samarbeid med andre kunnskapsmiljøer analysere optimal høsting av biomasse, tilpasning av råstoff til industrielle anvendelser, og bringe fram kunnskap om hvilken biomasse som egner seg best til de ulike sluttprodukter
- Bidra til utvikling av en eksportrettet leverandørindustri for essensielle innsatsfaktorer til global bærekraftig matproduksjon.

Kunnskap om teknologi og foredlingsprosesser for biologisk materiale knyttet opp mot sluttmarkedene er en viktig forutsetning. Koblinger mot de aktuelle verdikjedene er nødvendig for å lykkes.

3.1.2 SKOG OG TRENÆRINGEN

3.1.2.1 FAKTAGRUNNLAG

Hedmark og Oppland er landets største og viktigste skogregion, og skog- og trenæringen har stor betydning for økonomi, velferd

og folkehelse, også i nasjonal sammenheng. Cirka 28 prosent av det produktive skogarealet finnes i Innlandet, cirka 2/3 av dette i Hedmark fylke. Regionen står for ca. 45 prosent av samlet avvirkning til industrielle formål i Norge, 42 prosent av samlet verdiskaping i primærskogbruket og 26 prosent av samlet verdiskaping innen trelast- og trevareindustri. Stående volum er 200 mill m3, og årlig tilvekst om lag 7,9 mill m3, noe som indikerer et betydelig potensial for økt avvirkning på lengre sikt.

Samlet verdiskaping er i henhold til en verdiskapingsanalyse utført av Norsk Institutt for Landbruksøkonomisk Forskning på 1,4 milliarder kroner i primærskogbruket og cirka 3 milliarder kroner i skogsbasert industri. Samlet er vel 4. 000 personer direkte knyttet til skogbruk og trebasert industri i regionen. Innlandet har betydelig treindustri og sterke kompetansemiljøer innen skog og tre. Bransjen preges av veletablerte aktører i hele verdikjeden - skogeiere, skogsentreprenører, transportører og skogsindustri.

Om lag 85 prosent av sagtømmeret foredles i Innlandet. Innlandet er en ledende region innen produksjon av trelast, plater, limtre og trehus. Innlandet er også et område med stor bruk av trebaserte materialer til mange formål, noe som gir industrien markedsnærhet i sin utvikling. Svakheten er at storparten av massevirket blir foredlet utenfor regionen.

Ved industriell foredling av tømmer blir om lag tre fjerdedeler fiber i form av massevirke eller biprodukter fra trelastindustrien (celluloseflis og sagspon). Innlandet har svært lite prosessindustri igjen som utnytter fiberdelen av treet i sin produksjon. Unntaket er plateindustri som vi finner på Braskereidfoss (Forestia) og Gjøvik (Hunton). Det betyr at en stor del av skogsråstoffet må transporteres langt for å komme fram til foredlingsindustri. 90 prosent av massevirket blir nå foredlet utenfor regionen, i hovedsak av grensenær svensk industri (Karlstadregionen) og norsk industri i Østfold. God jernbanedekning for transport av massevirke og flis fra Innlandet er pr. i dag en forutsetning for å opprettholde aktiviteten i næringen.

Bioenergiforbruket i Innlandet nærmer seg 2TWh i forbruk, 1.000 arbeidsplasser og 1 milliard kroner i verdiskaping (Østlandsforskning, 2013). Hedmark og Oppland har vedtatt mål om å øke bioenergiens andel av stasjonær energibruk fra 20 til 30 prosent. I tillegg kan Innlandets skogressurser forsyne andre deler av landet med foredlet skog-basert energi.

(Kilde: Østlandsforskning 2013)

Innlandet har et stort og aktivt miljø innen offentlig forvaltning, praktisk skogforvaltning, tremekanisk industri og andre skogbaserte næringer. I tillegg er flere utviklingsaktører, utdannings og forskningsinstitusjoner med og danner basis for framtidig utvikling og kompetanseheving. Dette omfatter bl.a. Høgskolen i Hedmark med skog og utmark, Høgskolen i Gjøvik med sustainable production/bærekraftig produksjon, samt bygg og anlegg, Fagskolen for Innlandet, Skogfrøverket og Skogbrukets kursinstitutt. I tillegg har en rekke videregående skoler tilbud som kvalifiserer til yrkesdeltakelse innen skog og trerelaterte næringer.

Innlandet er samtidig helt avhengig av forskningsinstitusjoner nasjonalt og internasjonalt for å sikre et tilstrekkelig fundament for næringsmessig utvikling tilpasset nye muligheter. Dette omfatter bl.a NMBU, NTNU, Sintef, Universitetet i Karlstad (KaU), NIBIO og Treteknisk Institutt. Forsterket kontakt med og oppdragsvirksomhet hos disse vil være et nødvendig ledd i en strategi for å gjøre Innlandet til et kraftsentrum for et grønt skifte på skogsektoren. Dette vil igjen kreve økt ressursinnsats og bedre samhandling mellom aktørene i Innlandet.

3.1.2.2 ANBEFALING FRA UTVALGET

Skog22 og flere andre analyser har vist at det er mulig å fler-doble innenlandsk verdiskaping på basis av skogsråstoff. Utvalget mener at det bør satses på bred front for å utvikle skog- og trenæringen i et samspill mellom økt primærproduksjon og avvirkning og en trevirkebasert industri i og utenfor regionen.

For Innlandet ligger det største verdiskapingspotensialet i økt bruk av trematerialer og treprodukter i byggenæringen. Dette krever forsterket satsing på å utvikle nye og klimavennlige byggeløsninger.

Innlandet bør også ta mål av seg til å bidra i utvikling og kommersialisering av produkter som framstår som lovende. Dette dreier seg om biokjemikalier, førprodukter basert på trevirke, biodrivstoff og biokull, sammen med aktivitetene i bio-økonomisenteret som er foreslått i 3.1.2.

For å ta ut potensialet er det nødvendig å fremme en utvikling som sikrer balanse mellom økt skogproduksjon og avvirkning og anvendelse gjennom ulike former for industriell bearbeiding.

Utvalget mener at dette kan gjennomføres langs følgende linjer:

1. Dagens transportsystem må få en nivåheving både med hensyn til kapasitet og effektivitet.

Kapasitet for gods på tog må bedres gjennom bedre spor-tilgang, herunder tilstrekkelig lange kryssningsspor, og gjennom utbygging av effektive terminaler (tilpasset lange tog og med effektiv håndtering på terminal). I tillegg må veisystemet rundt terminaler og virkesforbrukende industri bygges ut med helårsveg som tillater høye vektklasser.

2. Regional industri må rebalanseres gjennom økt foredling av skogsfiber.

Utvalget mener at industriell nyutvikling er helt nødvendig for å ta ut vekstpotensialet, og sikre lønnsomheten gjennom hele verdikjeden med basis i tømmerstokken. Papir- og cellulose-industrien i Innlandet er tilnærmet avviklet i løpet av de siste 40 årene. Utvalget mener at makroomgivelsene er tilstede for å reetablere denne med en fornyet produktspekter. Konkret foreslår utvalget at det legges til rette for en ny massevirkeforbrukende industrienhet i Innlandet. Prosjektet kan knyttes til mer tradisjonelle treforedlingsprodukter eller framtidige, f.eks som ledd i utviklingen av biodrivstoffproduksjon i Norge.

Innlandet må klargjøre mulige lokaliseringer som er så gode at de blir attraktive for internasjonal industritilknyttet kapital med kompetanse til å foredle Innlandets råstoff til internasjonalt etterspurte produkter. Områder sør i Hedmark ligger best til rette for slik utbygging, sammen med andre lokasjonsmuligheter langs østsiden av Mjøsa.

3. Industrikapasiteten i hele sektoren må utvikles på en balansert måte for å utnytte hele råstoffbasen.

Dagens tremekaniske og byggrelaterte treindustri har for en del internasjonal konkurransekraft, men må fortsette utviklingen for å fungere godt sammen med en reetablert fiberindustri. Innlandet må styrke posisjonen som nasjonalt ledende innenfor tremekanisk industri og bioenergi. Dette vil kreve økt samarbeid, forskningsinnsats og innovasjon i de trerelaterte miljøene i Innlandet. Som ledd i dette må det arbeides videre for å kvalifisere Arena tre (Elverum) for Arena-status.

4. Investeringsakten i skogproduksjon må økes.

Dagens investeringer i skogkultur må økes dersom en også i framtida skal ha et høyt avvirkningsnivå. For å få dette til kreves et aktivt og godt samspill mellom næringsaktørene for å kunne sikre full utnyttelse av produksjonsevnen gjennom foryngelse

til riktig tid, med foredlet materiale, med riktig tetthet og med nødvendige skjøtselsinngrep underveis.

3.1.2.3 NÆRMERE OM FORSLAGENE.

Utvikling av norsk treindustri er det aller viktigste for å kunne realisere skognæringens potensiale for økt verdiskaping. Det er også viktig å øke den industrielle bruken av skogsfiber i form av massevirke (lavere tømmerkvaliteter) og flis fra tremekanisk industri. For å lykkes må skogens eksisterende verdikjeder utvikles og effektiviseres.

Utvikling av nye trebaserte løsninger i byggsektoren vil i over-skuelig framtid være den økonomiske bærebjelken for skog-næringen. Innen bioraffinering er Borregaard vel etablert allerede i dag som en av verdens ledende aktører med stor FoU-kapasitet og sterke kommersielle posisjoner. Ut over dette er det interessante muligheter for industriell utvikling blant annet når det gjelder bio-kull som energibærer og prosessråvare i industrien, bruk av hemicellulose i tømmeret til dyrefôr, og når det gjelder biodrivstoff.

Mange av mulighetene forutsetter utvikling av ny teknologi. Dette vil kreve betydelig ressursinnsats innen forskning og innovasjon, og er av en karakter som krever både statlig innsats og inter-nasjonalt samarbeid. Et forskningsløft for Innlandet med prioritert satsing innen bioøkonomi vil styrke mulighetene vesentlig.

Utbygging av ny industri er samtidig svært kapitalkrevende. Norge mangler i dag industrielle Eiermiljøer i denne sektoren, med tilstrekkelig kapital, og er avhengig av å trekke til seg utenlandske interessenter i en slik satsing.

utvikling av nye markeder, bl.a. gjennom forskrifter og standarder som stimulerer til klimavennlige byggematerialer, og tiltak som sikrer et forutsigbart marked for biodrivstoff over tid.

- Effektiv transport må sikres gjennom økte investeringer og tilstrekkelig nivå på vedlikehold for både private og offentlige veier, terminaler og jernbaneanlegg.
- I tillegg er det behov for ordninger for risikoavlastning/risikokapital. En statlig garantiordning ved investeringer i landbasert industri i Norge vil kunne bidra sterkt til ønsket industriell utvikling.

En industriutbygging som foreslått i pkt. 3.1.2.2 vil være svært kapitalkrevende. Tilrettelegging og lokalisering må derfor være attraktiv for internasjonal industritilknyttet kapital. Dette vil kreve offentlig tilrettelegging på både kommunalt, fylke/region og statlig nivå. Dette omfatter fysisk tilrettelegging gjennom tomter, infrastruktur med tilstrekkelig kapasitet, terminalsystem, utslipp- og kraftløsninger. Ytterligere tilrettelegging må skje gjennom kompetansebygging og næringsrelevant FoU-politikk, økonomisk politikk og utvikling av attraktive bo- og arbeids-markedsregioner.

Dersom prosjektet settes inn i en nasjonal utviklingsstrategi og med sterk statlig medvirkning, vil det være realiserbart på mellomlang sikt.

Ved utviklingen av oljeøkonomien inntok Staten en meget aktiv holdning gjennom forvaltningspolitikken, og gjennom forretningsmessig satsing i Statoil. Dersom det skal bli tilsvarende kraft i et grønt skifte, må Staten delta og investere slik at vi kan høste av de mulighetene vi faktisk har. Skog- og trenæringen må defineres som en strategisk viktig næring for Norge. Behovet for statlig tilrettelegging og medvirkning er særlig knyttet til følgende områder:

- Kunnskapsbasen må bygges som beskrevet i SKOG 22 og Drømmeløftet.
- Myndighetene må bidra til raskere produktutvikling og

3.1.3 JORDBRUK OG MATPRODUKSJON

3.1.3.1 FAKTAGRUNNLAG

Innlandet er som vist i avsnitt 3.1 en av Norges viktigste regioner for jordbruk og landbasert matproduksjon. Cirka 2,2 millioner daa eller 22 prosent av jordbruksarealet i Norge ligger i landsdelen. I tillegg utnyttes betydelige arealer i utmarka (i skogen og i fjellet) av beitende husdyr. Samtidig ligger en stor del av landets uutnyttede dyrkings- og utmarksressurser i Innlandet.

Regionen har varierende forhold for jordbruksdrift ut fra ulikheter i jordsmonn, topografi og klima, fra noen av landets

beste jordbruksområder til marginale forhold i fjellbygdene. De viktigste planteproduksjonene er gras, korn og poteter. En liten del av arealet brukes til grønnsak og bærproduksjon.

Husdyrholdet står for cirka 75 prosent av verdiskapingen og sysselsettingen i primærjordbruket, hvor mjølkeproduksjonen har størst betydning både for verdiskaping og sysselsetting. Alle øvrige husdyrproduksjoner har også stor betydning i forhold til samlet innenlandsk produksjon.

Jordbruk og næringsmiddelindustri har en samlet verdiskaping på cirka 5,7 milliarder kroner og sysselsetter cirka 11.800 personer. Alt i alt gir primærjordbruket med ringvirkninger grunnlag for cirka 9.300 sysselsatte i Hedmark og 9.000 i Oppland. Dette utgjør cirka 11 prosent av de sysselsatte i begge fylkene.

En forventet befolkningsvekst vil gi grunnlag for en økt landbasert matproduksjon i Norge, gitt en fortsatt nasjonal landbrukspolitikk. Like viktig er det økende kravet til ren og trygg mat. Internasjonale mat-skandaler, utvikling av antibiotikaresistente bakterier, krav til dyrevelferd og ønsket om å kjenne matens opprinnelse, påvirker forbrukerkravene mer og mer. Dette svarer godt til norsk matproduksjons sterkeste fortrinn. Et relativt kjølig klima, oversiktlige produksjonsforhold med god kompetanse og organisering, strenge kvalitetsregler og offentlige reguleringer knyttet til medisinbruk og dyrevelferd bygger opp under dette. Innlandet har en sterk posisjon innen alle viktige jordbruksproduksjoner i Norge, og kan ta ytterligere posisjon.

Gjennom egne FoU-ressurser på sektoren, nettverket i NIBIO, samarbeid med NMBU, NTNU og andre, vil Innlandet ha direkte tilgang til landets beste forskningsressurser i hele verdikjeden innenfor matproduksjon. I tillegg har regionen en næringsklynge, Heidner, der målsettingen er å øke merverdien innen matproduksjon ved innovasjon og eksport. Gjennom Norsk Landbruksrådgivning og samvirkeorganisasjonene TINE, NORTURA og Felleskjøpet er det etablert brede arenaer for formidling av forskningsresultater, kunnskapsspredning og rådgivning innen primærjordbruket.

3.1.3.2 ANBEFALINGER OG FORSLAG FRA UTVALGET

Utvalget mener at matproduksjonen i Innlandet må styrkes gjennom å utnytte de konkurransemessige fortrinn, som er knyttet til bærekraftig, rein og trygg matproduksjon med svært begrenset bruk av antibiotika og plantevernmidler. I en situasjon med press på matforsyning (matvaresikkerhet), sykdomsspredning (matvaretrygghet) og forringelse av naturressurser (bærekraft) vil dette være en nasjonal oppgave av stor viktighet. Konkret må norsk matproduksjon økes med 1 prosent pr. år for å svare til forventet befolkningsvekst framover. Innlandet må ha som mål å ta en betydelig del av denne økningen.

Utvalget peker spesielt på de muligheter som er knyttet til utvikling og foredling av genetisk materiale for husdyr og planter. Geno og Norsvin er av de få norske landbruksmiljøer som har klart å etablere lønnsom eksport av sine varer/tjenester. Utvalget mener at dette bør utvikles med sikte på videre vekst. Graminors

arbeid med planteforedling og sortsutvikling er helt avgjørende for å framskaffe plantemateriale som er tilpasset pågående og framtidige klimaendringer. Dette er også et viktig satsingsområde.

En satsing på genetikk og sortsutvikling kan ikke skje løserevet fra primærproduksjonen. Plante- og husdyrforedling er avhengig av samspill med det praktiske jord- og husdyrbruket gjennom forsøksvirksomhet, innsamling av produksjonsresultater, helse- og fruktbarhetsdata osv. Et sterkt og utviklingsorientert jord- og husdyrbruk er derfor helt avgjørende for å utvikle et bioøkonomisenter slik som foreslått i avsnitt 3.1.1.2.

Markedet for lokalmat i Norge er i sterk vekst. I 2014 utgjorde veksten hele 16 prosent og med en samlet omsetning på ca. 3,4 milliarder kroner. Forbrukerne er i stadig sterkere grad opptatt av matkultur, lokalprodusert og kortreist mat. Dette åpner muligheter for økt verdiskaping og vekst hos lokale småskalaprodusenter, både gjennom ordinær omsetning, direkte salg og i tilknytning til reiselivet. En slik utvikling vil øke verdiskapingspotensialet på den enkelte gard, og dermed for regionen som helhet.

Utvalget mener at produsentene i Innlandet bør ta en sterkere lederrolle i produksjon og omsetning av lokalmat i Norge. Det ligger særlig godt til rette for en satsing i Fjell-regionen, som blir sterkt berørt av generell tilbakegang i jordbrukssysselsettingen. Større grad av lokal foredling og verdiskaping vil være nokså avgjørende for å motvirke dette. Nærhet til og samspill med reiselivet gir gode profileringsmuligheter og en viktig salgskanal for tradisjonell mat og matkultur. Utvalget peker også på muligheten for å etablere ny lokalt eid foredlingsindustri, som kan utnytte lokale fortrinn i sin merkevarebygging. Dette kan best gjøres i samspill med landbrukssamvirket som har hånd om mye av råvarene.

Markedsadgang og distribusjonsløsninger er avgjørende for at lokalmat kan ta vesentlig større markedsandeler. Dette kan bl.a.

oppnås gjennom samarbeidsløsninger innen regionale nettverk, slik som Gudbrandsdalsmat, Rørøst-mat, Mat fra Hadeland, Mat fra Toten, og gjennom helt nye samarbeidsformer. De store matvarekjedene må bli langt mer fleksible i forhold til å ta inn lokalmat i sitt varespekter.

Innlandets satsing på lokalmat må drives fram av aktørene i markedet. Samtidig må den stimuleres gjennom aktiv bruk av virkemidler gjennom Innovasjon Norge, både ved utbyggingsstøtte til enkeltprodusenter, støtte til regionale nettverk og til andre samarbeidstiltak som sikrer lokal verdiskaping.

3.1.3.3 NÆRMERE OM FORSLAGENE

Utvalget understreker behovet for en nasjonal landbrukspolitikk med forutsigbare rammevilkår for primærproduksjon og næringsmiddelindustri. Dette vil være helt grunnleggende for å kunne utvikle norsk landbasert matproduksjon i tråd med forbrukerkrav til ren og trygg mat.

Utvalget peker spesielt på behovet for investeringsmidler for å sikre et tidsmessig produksjonsapparat framover. Det er behov for å øke rammene for BU-midlene generelt, og for Innlandet spesielt. Mens regionen har mer enn 20 prosent av produksjonsvolumet for de fleste viktige produksjoner, er Innlandets andel av BU-midlene bare vel 15 prosent.

Utvikling av bioøkonomi må gis tilstrekkelig prioritet innen nasjonale forskningsprogrammer. Dette gjelder både nyutvikling innenfor bioteknologi og prosessering av biomasse, og forskning innen tradisjonell matproduksjon. Samtidig er det viktig at forskningen i tilstrekkelig grad er orientert mot Innlandets særskilte utviklingsbehov. Forutsetningen for å kunne oppnå dette er at landsdelen og næringslivet der tar et større ansvar gjennom forskningspolitisk engasjement, og ved å mobilisere egne ressurser til arbeidet.

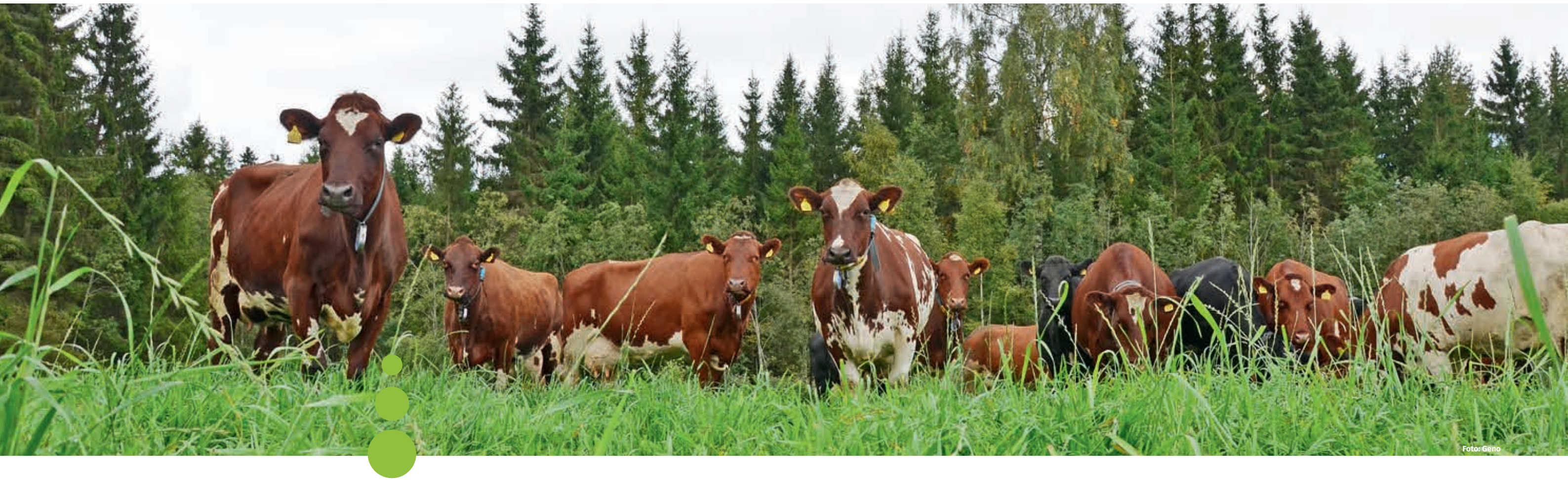

Foto: Geno

3.2 Industri

3.2.1 FAKTAGRUNNLAG

Samlet står industrien, medregnet bergverk, elektrisitet, vann og renovasjon, for cirka 9.000 arbeidsplasser i Hedmark og 9.500 i Oppland. Tilrettelegging av industriarealer har medført at det er etablert internasjonalt orienterte industrielle virksomheter over hele Innlandet, ikke minst i Kongsvinger-, Hadeland og Gjøvikregionen. Industriens andel av den totale sysselsettingen varierer mellom regionene fra 15,3 prosent i Gjøvikregionen til 7,5 prosent i Valdres.

Jord- og skogbruksbasert foredling i form av næringsmiddel-industri og trelast- og trevareindustri står for cirka 40 prosent av industriarbeidsplassene i Innlandet. På skogsiden er hoveddelen knyttet til den tremekaniske industrien gjennom en rekke større og mindre sagbruk og trevarefabrikker. Moelven Industrier er en kraftig motor og er verdensledende innenfor deler av sine områder. Næringsmiddel- og förindustrien i regionen er dominert av de store konsernene TINE, NORTURA, Orkla og Felleskjøpet, men omfatter også en rekke små og mellomstore bedrifter.

Skogsbasert og jordbruksbasert industri er direkte knyttet til verdikjedene innen skogbruk og matproduksjon. De er derfor i hovedsak omtalt under avsnittet om bioøkonomi. Samtidig er skog- og næringsmiddelindustrien viktige drivkrefter i det industrielle miljøet i Innlandet. Behov for forskningsaktivitet og teknologiutvikling, vektlegging av kompetanse og betydningen av nettverksbygging er i stor grad felles utfordringer for alle deler av industrien.

Innlandet huser noen av landets mest spennende miljøer innen metallindustrien. Industriklyngen med kjerne i Raufoss har forgreninger til resten av Gjøvikregionen og til Hamarregionen og Elverum. NCE Raufoss har hovedfokus på lettvektmaterialer, automasjon og effektive arbeidsprosesser. Den største delen er knyttet til bildelindustrien, og eksportandelen fra klyngen er cirka 85 prosent.

Små og mellomstore bedrifter (SMB) utgjør en betydelig del av den industrien som er spredd over hele Innlandsregionen. (NHOs medlemsmasse i Innlandet utgjør cirka 1.200 bedrifter med rundt 12.000 ansatte). Mange av disse har liten tilgang til utviklingsressurser sammenlignet med klynger og store konserner. Samtidig utgjør de en meget vesentlig del av potensialet for økt verdiskaping og nye arbeidsplasser i Norge framover. I industrielt preget virksomhet vil etablerte SMB ha langt bedre forutsetninger for nyskaping enn nyetablerere. Tiltak som kan bidra til å løse ut dette potensialet vil gi stor effekt.

Det er generelt vanskelig å øke sysselsettingen innenfor vare-produksjon i Norge. Det er flere grunner til dette, og noen av de viktigste er; 1) Ny teknologi gjør tilvirknings- og forflytnings-prosesser mindre arbeidsintensive, 2) Økt kompetanse og mer fokus på effektive arbeidsprosesser gjør at man jobber smartere enn tidligere og 3) Relativt høyt kostnadsnivå gjør at mange virksomheter fortsetter å flytte produksjon og montasje ut av landet.

Utenom tre og næringsmidler er innlandsindustrien ikke natur- og råvarebasert. Metall- og plastkomposittindustrien, sterkt representert i Gjøvikregionen, handler i større grad råvarer i et globalt prisdannende marked, samtidig som eksportandelen i mange av virksomhetene er bortimot 100 prosent. Eksempel på dette er produksjon av bil- og forsvarsprodukter på Raufoss, der virksomhetene er ledd i en global konkurranseutsatt verdikjede. Krevende kunder er en viktig driver for hvordan man organiserer og utvikler underleverandørindustri i Norge.

Industrien konkurrerer på internasjonale pris- og leveranse-betingelser, hvor kompetanse og produktivitet i form av auto-matisering og effektive arbeidsprosesser blir stadig viktigere

Foto: Nammø

for å være konkurransedyktig. Kompetansen må omfatte både akademisk dybdekompetanse og bred yrkesmessig kompetanse. Teknologibasis, innovasjonsgrad, materialvalg, produkt- og prosessutvikling, automatisering, verktøy og arbeidsorganisering er viktige faktorer i kompetanseoppbyggingen.

Framtidas industriutvikling vil i stor grad dreie seg om det nye industrielle utviklingskonseptet Industri 4.0. Dette går ut på å koble fysiske komponenter med digitalisert informasjon i selve produktene (tenkende produkter). Denne utviklingen drives fram av teknologiske nyvinninger og internasjonale kunders krav. Raufoss-klyngen har en sterk teknologisk og forskningsmessig plattform for å spille en ledende nasjonal rolle i dette, og det forsterkes av nærhet til NTNU, bl.a ved at Høgskolen i Gjøvik blir en del av NTNU fra 2016.

3.2.2 UTVALGETS ANBEFALINGER

For at eksisterende næringer skal kunne opprettholde konkurransekraft og arbeidsplasser, er vi helt avhengig av at produktiviteten øker og at vi evner å innovere raskere. Dette

gjelder særlig de næringene som nå er direkte eller indirekte berørt av nedgangen i oljepris og reduserte oljeinvesteringer.

Eksportrettet industri har langt høyere bidrag til produktivitets-vekst enn andre næringer og virksomheter i offentlig sektor. Dette har blant annet sammenheng med deres rolle i globale verdikjeder, og at innovasjonen skjer i tett dialog med ledende teknologimiljøer og med krevende internasjonale kunder.

NCE Raufoss har i dag en solid posisjon i klyngeprogrammet på effektivisering og økt produktivitet ved hjelp av bl.a. kontinuerlig forbedring og Lean. Tilsvarende er NCE Systems Engineering på Kongsberg ansett som en ledende aktør innen effektiv gjennom-føring av komplekse innovasjonsprosesser og bruk av systems engineering.

Det blir viktig å videreutvikle og spre spisskompetanse og arbeids-former som vi bl.a. finner i den eksportrettede industrien på tvers av etablerte sektorgrenser og klynger, og som NCE Raufoss og NCE Kongsberg er ledende på. Det er på denne bakgrunn tatt

initiativ fra Innovasjon Norge for å forsterke klyngesatsningen ved å bruke NCE Raufoss, NCE Kongsberg og NCE SMART Energy som omstillingsmotor for industrien i Norge.

Utvalget anbefaler at regjeringen bidrar til å etablere dette programmet med finansielle rammer som foreslått. Dette vil gi et kraftfullt bidrag til norsk konkurransekraft. Det vil være viktig for utvikling av framtidens arbeidsplasser i små og mellomstore bedrifter både i Innlandet og det øvrige Norge.

Utvalget mener også at det er viktig å bygge ut teknologisk infrastruktur for raskt å kvalifisere FoU-resultater til industriell anvendelse. I verden i dag er kravet til raskere innovasjon rundt produkter og prosesser i industrien stadig mer fokusert og etterspurt. Dette gjelder også for Norge. I og med at Norge har et av verdens høyeste kostnadsnivåer, vil konkurransekraft for norsk industriproduksjon kreve at vi har de beste løsningene implementert tidligere og raskere enn konkurrerende inter-nasjonal industri. Her finner vi konkurranse både fra andre høykostland og outsourcing til lavkostland.

Et virkemiddel for å få til økt innovasjonsevne og hastighet er å etablere såkalte Technology Center. Det er mange eksempler på slike ordninger rundt om i verden. Tyskland og England er ledende i EU på dette området. Utvalget ser det som viktig av å etablere et slikt senter i Norge innen vareproduksjon (Manufacturing), ved Norwegian Manufacturing Technology Center, NMTC.

Dette kan bli teknologibedriftenes strategiske pilot/testanlegg for verifisering og implementering av ny teknologi (prosesser, produkter). FoU blir avgjørende for økt innovasjonskraft. Dette øker behovet for test og demonstrasjonsanlegg for å kunne dra nytte av FoU-investeringene, og vil øke virkningsgraden av FoU mot industriell verdiskaping i Norge. NMTC må være integrert både med langsiktig og kortsiktig FoU-programmer basert på industrielle innovasjonsbehov. Mens NMTC utvikles sammen med de industrielle spissmiljøene blir det også en viktig spredningsarena til SMB-miljøene. Industriklynge- strukturen er videre et godt utgangspunkt for NMTC-konseptet.

NMTC vil bygge på FoU-resultater hvor konsepter er demonstrert og vil redusere risikoen ved implementering av neste generasjon industrikonsepter.

Utvalget anbefaler at regjeringen bidrar til at Norge får etablert en effektiv struktur for slike teknologisentre, og at NCE Raufoss og Innlandet blir del av denne strukturen.

Utvalget mener videre at nyskaping og vekst i etablerte små og mellomstore bedrifter (SMB) må tillegges større vekt framover, og må stimuleres sterkere gjennom virkemiddelapparatet. Som ledd i dette anbefaler utvalget at regjeringen støtter et nytt nasjonalt initiativ, «produktivitetsspranget» basert på gode erfaringer fra Sverige.

3.2.3 NÆRMERE OM FORSLAGENE

Utvalget mener at det er klart behov for en arena som kobler verdensledende, grunnleggende forskning til innovasjoner i industrien. Slik sett vil dette være en viktig nasjonal oppgave gjennom spredningseffekter til andre industrimiljøer rundt om i Norge. Dette foregår allerede i dag.

Utvalget mener samtidig at en slik satsing i tilknytning til Raufoss-klyngen vil være svært viktig for hele Innlandet. Gjennom å koble Raufossmiljøet til bredden av små og store bedrifter kan det etableres en struktur som bidrar til å løfte alt industrielt preget næringsliv i regionen. Dette kan gjøres gjennom det foreslåtte teknologisenteret, ved å stille utviklings-kompetansen direkte til disposisjon for industribedrifter utenom klyngen, og ved å gjennomsoke regionens næringsliv på jakt etter nyskapende bedrifter og innovasjonsprodukter.

Utvalget mener i tråd med dette at nyskaping og vekst i etablerte SMBer må tillegges større vekt framover. Virkemiddelapparatet må tilpasses slik at SMBer med gode nyskappingsideer får bedrede utviklingsmuligheter.

En utfordring for de fleste små og mellomstore bedrifter er å strukturere og effektivisere de verdiskapende arbeidsprosessene i forhold til kundenes endrede behov. I Sverige har dette vært et sentralt innsatsområde i mange år, bl.a. gjennom et målrettet program «Produksionslyftet», for å bistå SMBer. Dette omfatter bistand med å implementere lean-filosofi/prinsipper og god samhandling internt i virksomhetene. Innlandsutvalget mener det er behov for et tilsvarende program i Norge, for å øke SMBenes evne til å utvikle nye produkt- og produksjonsløsninger («Produktivitetsspranget»).

I tillegg er det nødvendig å videreutvikle og styrke ide-søk og tilsvarende programmer. Bedre finansieringsmuligheter i en tidlig ideutviklingsfase for bedriftene er et annet tiltak.

De små og mellomstore bedriftene i Innlandet har et potensial til å utnytte Skattefunn-ordningen langt bedre. Dette vil styrke det kunnskapsbaserte nyskappingsarbeidet, og må motiveres gjennom kommunenes førstelinjetjeneste og virkemiddelapparatet for øvrig.

Utvalget mener at en slik SMB-strategi vil komme hele Innlandet til gode. Den vil imidlertid kreve at ulike private og offentlige utviklingsaktører må organiseres og spille sammen på en hensiktsmessig måte. Dette omfatter bl.a. NHO Innlandet, Innovasjon Norge, Norges Forskningsråd Innlandet, fylkeskommuner og kommuner, og regionens tre høyskoler. De respektive sentrale/statlige myndigheter må bidra til at dette rigges på en mest mulig hensiktsmessig måte.

Foto: Bård Gundersen

Foto: Visit Lillehammer

Foto: Ola Matsson

3.3 Reiseliv

3.3.1 FAKTAGRUNNLAG

Samlet står overnattings- og serveringsbedriftene for rundt 3.300 arbeidsplasser i Oppland og rundt 2.000 i Hedmark. Dette utgjør snaut fire prosent av arbeidsplassene i Oppland og drøyt to prosent i Hedmark. Vi vet imidlertid at næringen sysselsetter mange sesongarbeidere som ikke blir registrert som arbeidstakere i vår region og heller ikke gir skatteinntekter til respektive kommuner. Sysselsettingsstatistikken er dermed ufullstendig.

Tall fra FN's reiselivsorganisasjon viser i tillegg at én arbeidsplass i reiselivsindustrien genererer 1,4 ekstra arbeidsplasser i øvrige sektorer i samfunnet. De tilnærmet reelle tallene minus en stor andel sesongansatte for sysselsatte i reiselivsnæringen er dermed for Oppland 7.920 arbeidsplasser og 5.280 for Hedmark. Andelen av totalsysselsettingen er klart høyest i Gudbrandsdalen og Valdres.

Overnatting i utleiehytter/-leiligheter utgjør mer enn halvparten av kommersielle gjestedøgn, og overnattingene domineres av ferie- og fritidstrafikk. Oppland hadde knapt 2,8 millioner kommersielle overnattinger i 2012. Trafikken har gått jevnt nedover siden 2005, og det var i 2012 snaut 300.000 færre overnattinger enn i perioden 2005-2007. Hedmark hadde knapt 1,1 millioner kommersielle gjestedøgn i 2012. Hedmark hadde en viss vekst fram mot 2009, men har deretter hatt tilbakegang. I Hedmark har Trysil, Norges største skisted, derimot hatt en økning på åtte prosent i kommersielle gjestedøgn for vinter-sesongen 2009-2015, og passerte 700.000 gjestedøgn vinteren 2014/15.

Gjestedøgnstatistikkene fra SSB er heller ikke fullstendige, da overnattingene via hytteformidling ennå ikke inngår i den månedlige overnattingsstatistikken. SSB arbeider for å løst dette. Det er nødvendig at Norge får på plass nødvendige statistikker og ringvirkningsanalyser som gir kontinuerlig og helhetlig oversikt over utviklingen i reiselivet.

Privathyttemarkedet er betydelig i regionen og gir et vesentlig bidrag til den totale sysselsetting og samfunnsøkonomien. Privathyttene genererer arbeidsplasser først og fremst i varehandelen, men også innen bygg- og anlegg og øvrige sektorer i næringslivet. I følge «satellittregnskap for turisme» i 2007 (SSB), utgjorde reiselatert omsetning (transport, kultur og underholdning) nesten like mye av omsetningen som hotell og restaurant. Eksempelvis

hadde Lillehammer i 2012 bortimot 400 arbeidsplasser innen næringer som museer, annen kulturvirksomhet, sports- og fritidsaktiviteter. Reiselivsstatistikker viser derfor bare en del av det totale bildet for denne næringen.

Innlandet er en nasjonalt sett betydelig reiselivsregion med både lange tradisjoner og med potensial for videre utvikling og vekst. Beliggenheten er sentral i forhold til hovedstaden, tett befolkede områder på Østlandet/Oslofjordregionen og hovedflyplassen på Gardermoen, samt at flere hovedferdselsårer går gjennom regionen. Innlandet har flere av landets beste vinterdestinasjoner som Trysil, Hafjell, Kvitfjell, Beitostølen og Sjusjøen, god snø-sikkerhet, og Norges beste løypenett sommer og vinter. Vi har flere nasjonalparker i Innlandet med god tilrettelegging, som Jotunheimen, Rondane og Dovrefjell.

Reiselivsnæringen er den raskest voksende næringen globalt. Fram til 2030 er det forventet en vekst på 86 prosent i internasjonal turisme. De viktigste driverne i reiselivsmarkedet vil derfor være knyttet til utviklingen i internasjonalt reiseliv.

God tilgjengelighet gjennom flytrafikk er avgjørende for å lykkes på det internasjonale markedet (drift av Leirinog ved etablering av ny flyplass i Scandinavian Mountains (Trysil/ Sælen). I tillegg er gode kommunikasjon til Gardermoen og Oslo viktig, samt god offentlig kommunikasjon inn til og internt i regionen gjennom et velfungerende veinettverk med god standard. Reiselivsbransjen i Innlandet er sammensatt av få store og mange små aktører. Felles innsats mot det internasjonale markedet er avgjørende for suksess. De store destinasjonene i Innlandet er godt organisert gjennom aktørenes eierskap i destinasjonsselskaper. Alpindestinasjonene har et markedssamarbeid gjennom Norske Fjell, et samarbeid som har eksistert og fungert godt i 20 år med fokus på internasjonal markedsføring.

Innlandet er ellers preget av mange små aktører, med ustabil eller mangelfull organisering. Innlandet har derfor et stort potensial knyttet til et velutviklet samarbeid, best praksis overføringer, og ikke minst samarbeid med utdannings- og forskningsmiljøer i og utenfor regionen. For disse aktørene er det behov for kompetanseheving på arrangement, utvikling av teknologiske løsninger, markedsføring, markedskommunikasjon, samarbeidsmodeller, strukturelle endringer og trender innen reiselivet.

Lav lønnsomhet med påfølgende manglende investeringsevne er en av næringens trusler. Prisnivået i forhold til kvaliteten på produktet er en annen.

Reisepol, «Kunnskapsgrunnlaget for Reiselivspolitikken», er Forskningsrådets eneste nasjonale satsing på reiseliv. Reisepol-prosjektet skal finne ut hvordan reiselivsbransjen kan øke innovasjonen, produktiviteten og attraktiviteten for å styre sin konkurranseposisjon (2013-16). Prosjektet skal bl.a. se på kunnskapsdeling og organisering av arbeidskraft, fremtidsscenarier, teste digitale løsninger for egenpakkede tilbud og opplevelser på nett, og se på markedsføringen. Innlandet deltar direkte gjennom representanter fra hotellkjedene og SkiStar Norge (Trysil).

3.3.2 ANBEFALING FRA UTVALGET

Nasjonalt er reiseliv valgt ut som én av fem næringer som skal ha spesielt fokus og innsatsområder. Bakgrunnen for at reiseliv er valgt ut er det store potensialet for videre verdiskaping innen naturbasert turisme og betydningen som distriktsnæring. Innlandet har stort potensial for videre vekst og verdiskaping i næringen.

Innlandsutvalget foreslår å etablere et nasjonalt bransjesenter for reiseliv og reiselivsforskning knyttet til fjellregionene og Innlandets reiseliv generelt. Bransjesenteret bør etableres på Lillehammer i samarbeid med den mest relevante utdannings- og forskningsinstitusjonen som er der. Senteret bør få status som en samlende og koordinerende utviklings- og forskningsenhet for

reiseliv i hele regionen. Det vil legge grunnlaget for å koordinere arbeidet med utvikling av nye produkter, hensiktsmessig innføring og testing av ny teknologi, innføring og ansvar for utvikling av felles og mer komplett statistisk grunnlag for bransjens aktiviteter og omfang.

Satsting på kompetanseheving innen planlegging og gjennomføring av arrangement ved hjelp av utdanning og forskning bør også legges til dette senteret. En annen aktivitet kan være å etablere en pool for det som pr i dag er mange sesongarbeidere innen næringen. Dette slik at ansatte kan arbeide innen regionen hele året gjennom - arbeid sommertid ett sted og i vinter-sesongen et annet.

En samling om et slikt bransjesenter innenfor tema-områder som ikke samarbeider pr i dag, vil minske behovet for lokale destinasjonsselskaper. Dette vil medføre en effektivisering av det spredte og marginale markedsarbeidet som hver enkelt aktør ofte gjør, og kan bidra til finansiell løfteevne og tilførsel av kvalifisert personell.

Innlandets reiseliv må motiveres til å samarbeide med aktører/destinasjoner/produkter innad i regionen eller i andre regioner som kan bidra til økt interesse for regionens reiselivsprodukter internasjonalt. Dette omhandler markeds-kompetanse, pakketering, og utvikling av eksportmodne produkter. Innretningen av dette arbeidet og bransjesenteret bør skje i nært samarbeid med Innovasjon Norge, og kan finne en posisjon og finansiell plass ved å se på tiltak og modeller, både fra Fjord Norge satsingen og den arena-statusen man har fått rundt en samling av reiselivet på Sørlandet.

Potensialet for Innlandet ligger i områdene snø og vinter, sykkel- og fjellaktiviteter, idrett og arrangementer, lokalmat og utvikling av hytteregioner. For å synliggjøre dette er det behov for å etablere et eller flere varemerker med et innhold som fanger internasjonale trender. Innlandets reiseliv må søke samarbeid for utvikling av sine tilbud også utenfor landets grenser. En må søke å inngå forpliktende og langsiktig samarbeid med de beste aktørene i verden på dette området, via det foreslåtte bransjesenteret.

Innlandsutvalget mener at økt tilgjengelighet er avgjørende for å realisere potensialet i reiselivet i Innlandet. Charterfond bør utredes og etableres som risikoavbøtende tiltak for å realisere ny flytrafikk og internasjonal vekst til regionen, på lik linje som det er gjort i Nord-Norge. Fylkene bør prioritere midler til de store fyrtårnene for å realisere internasjonal vekst til regionen og å redusere risiko i opparbeidelse av nye markeder. Satsningen på de ulike virksomhetsprogrammene i Innovasjon Norge må fortsette for å støtte de små aktørene i sin utvikling.

Regjeringen må fortsette utviklingen av forbedret veistandard i regionen og sørge for å ha effektive gjennomfartsårer. Offentlig transport må ta hensyn til behovet i reiselivet, slik at det er strømlinjeformede ruter ikke bare over fylkes- og kommunegrenser, men også over grensen til Sverige.

Innlandet har potensiale for å bli landets ledende region på bærekraftig reiselivsutvikling og lokalmat. Satsningen på bærekraftig reisemål og lokalmat gjennom samarbeid mellom landbruksnæringen og reiselivsnæringen må fortsatt prioriteres i Innovasjon Norge og i fylkeskommunene. (jfr. anbefalingene i kapitel 3.1.2.2)

Utvalget mener det bør arbeides målrettet med å styrke fellesgoder; stier, løyper og merking etc. Det bør sees på forslag om å etablere forsøksordning med "kurtax" (finansiering av fellesgoder).

En rekke grunneierforeninger i Innlandet har utarbeidet vel-fungerende samarbeidsmodeller som er eksempler til etterfølgelse. Det nye bransjesenteret kan formidle kunnskap og erfaringer på dette området til egen og andre regioner.

Bransjesenteret vil også kunne bidra med forskning på

suksesskriterier for destinasjonssamarbeid og optimalisering av ringvirkninger lokalt for å skape flere bærekraftige bedrifter i distriktene og flere arbeidsplasser i Innlandet.

3.3.3 NÆRMERE OM FORSLAGENE

Utvalget mener at reiseliv og forsknings/utdanningsmiljøet på sektoren bør prioriteres innenfor et "Forskningsløft Innlandet". Uansett innretning er det naturlig at Høgskolen i Lillehammers satsing på innovasjonsforskning blir et fundament i forskningsløftet. Dermed sikres det at en av høgskolens sentrale satsinger kombineres med en viktig næringssatsing i Innlandet.

Senter for reiselivsforskning (SfR) som drives av Høgskolen i Lillehammer, Østlandsforskning, NINA og Høgskolen i Hedmark, er en naturlig aktør i denne sammenheng fordi senteret samler Innlandets forskningskompetanse knyttet til reiseliv og opplevelser. SfR har videre et nært samarbeid med Senter for innovasjon i tjenesteyting ved HiL og doktorgradsprogrammet Innovasjon i tjenesteyting (INTOP). HiLs mediefaglige miljø representerer dessuten en kunnskaps- og kompetanseressurs som enkelt kan mobiliseres. Senteret må jobbe mer direkte mot næringsaktørene i Innlandet og gjennomføre forskningsaktiviteter som hjelper aktørene med å realisere sitt markedspotensial. Kompetansebyggingen i næringen må også styrkes ved at bedriftene i større grad tilbyr lærlingeplasser i virksomheten.

Potensialet for reiselivet i Innlandet er i stor grad knyttet til eksport og internasjonalisering. Dette omhandler markeds-kompetanse, pakketering og utvikling av eksportmodne bedrifter. Vi trenger flere utenlandske gjester til Norge og Innlandet har destinasjoner som er eksportmodne. Disse eksportmodne destinasjonene må prioriteres som fyrtårn og støttes i satsingen på økt utenlandstrafikk til Norge. Dette gjelder Trysil, Lillehammer/Hafjell, Beitostølen og Mjøregionen, som har unike opplevelser til det internasjonale markedet og sterke destinasjoner som koordinerer satsningen. Nasjonalparkene i regionen har også et internasjonalt potensial, som kan tas ut gjennom økt tilrettelegging og markedsføring. I tillegg har Innlandet store arrangementer med internasjonalt potensial som må prioriteres og løftes frem. Tilgjengelighet er avgjørende for både norske og utenlandske turister. Fortsatt drift på Leirin og utbygging av flyplass i Scandinavian Mountains (området Trysil/Sælen) er svært viktig.

Foto: Erik Kjellsrud

Foto: Anders Gimnes/Ad Gule

3.4 Informasjonssikkerhet

3.4.1 FAKTAGRUNNLAG

IKT er en næring som utvikler seg raskt. I Hedmark og Oppland er det cirka 1.200 registrerte ansatte innen IKT-sektoren, det vil si bedrifter som leverer IKT-tjenester. De aller fleste av disse bedriftene er små, og bransjen er preget av gründervirksomhet. Antatt årlig verdiskaping i bransjen er cirka 1,5 milliarder kr. I tillegg kommer en rekke private og offentlige virksomheter med til dels store interne IKT-avdelinger.

IKT griper inn i nær sagt alle funksjoner i det moderne samfunn, både innen forretningsmessig virksomhet, industrielle produksjonssystemer, offentlig forvaltning og hele privatsfæren. Sikkerhet knyttet til bruken vil være en av de aller største utfordringer framover. Informasjonssikkerhet er et område der Innlandet har en unik posisjon og særlige forutsetninger for å utvikle ny næringsvirksomhet. Høgskolen i Gjøvik (HiG) har bygd opp en omfattende utdanning og forskning innen informasjons-sikkerhet. Høgskolen tilbyr Bachelor, master og doktorgrads-utdanning på fagområdet for i alt 250 studenter. Høgskolen er også vertskapsinstitusjon for Senter for cyber og informasjons-sikkerhet (CCIS), som involverer 25 partnere og 75 fagpersoner.

Norsk Senter for informasjonssikkerhet (NorSIS) er også lokalisert til Gjøvik. Senteret med 10 ansatte arbeider med bevisstgjøring og rådgivning. På Jørstadmoen utvikler Forsvaret cyberforsvaret gjennom ulike miljøer knyttet til Forsvarets Ingeniørhøgskole.

I sum utgjør dette et nasjonalt kraftsentrum for forskning og utvikling innenfor informasjonssikkerhet i Norge.

3.4.2 ANBEFALING FRA UTVALGET

Utvalget mener at det eksisterende miljøet i regionen bør videreutvikles som et nasjonalt fyrtårn for informasjonssikkerhet. Informasjonssikkerhetsmiljøet trekker til seg topp nasjonal og internasjonal kompetanse. Det er viktig at nasjonale myndigheter understøtter dette gjennom tildeling av forskningsmidler og annen utviklingsstøtte til HiG. Potensialet understrekes ytterligere ved at HiG nå blir en del av NTNU.

Nasjonale myndigheter må tydeliggjøre satsing på Gjøvik som nasjonalt senter for IKT-sikkerhet i Norge gjennom medfinansiering av CCIS, NorSIS, prioritering av forskningsmidler og i nært samarbeid med Forsvaret/Jørstadmoen.

3.4.3 NÆRMERE OM FORSLAGENE

En slik satsing vil bidra til knoppskyting av gründerbedrifter som leverer sikkerhetsløsninger tilpasset næringslivets, forvaltningens og allmennhetens behov. Gjennom bl.a. Campus Gjøvik Science Network arbeides det med kommersialisering av forskningsresultater innen sektoren. Dette vil nå bli forsterket ved at NTNUs TTO-struktur (Technology Transfer Office) blir implementert på Gjøvik, og kan etter hvert danne grunnlag for en betydelig IKT-industri i regionen.

Foto: Ferskvann

Foto: Team DOS

Foto: Moondrop

Foto: Krillbite Studio

Foto: Moondrop

Foto: Perfectly Paranormal

i Lillehammer, og har en nasjonal rolle for utdanning innen film og TV-fag. Norsk Filmskole tilbyr allsidig utdanning på bachelor-nivå, og masterstudium innenfor audiovisuell fortelling. Cirka 25 kompetansepersoner er knyttet til skolen, og dette gir ringvirkninger i form av en rekke produksjonsselskaper og produksjoner med utgangspunkt i studentmiljøet. Flere av disse har oppnådd internasjonal anerkjennelse.

Ved Høgskolen i Gjøvik er det i tillegg til utdanningene innenfor IKT og informasjonssikkerhet en egen bachelorutdanning i spillprogrammering med tilhørende fagmiljø.

3.5.2 ANBEFALING FRA UTVALGET

Utvalget mener at dette i sum kan danne utgangspunkt for klyngeutvikling og ny næringsutvikling, og utvikles til et nasjonalt kompetansesenter for spill i Norge. Det vil være både temamessige og teknologiske synergier mellom pengespill og underholdningsspill, og opp mot filmmiljøet på Lillehammer. Et slikt senter vil naturlig kunne samarbeide med øvrige deler av Høgskolen i Hedmark ved utvikling av nye digitale undervisningsmetoder og innføring av IKT som fagområde i grunnskolen (jfr. forslagene i kapittel 2.2)

Foruten å utnytte mulighetene som ligger i ordinær spillutvikling, ligger det store potensialer både i skjæringsfeltet

mellom pengespill og underholdningsorienterte spill, og når det gjelder nye anvendelser av spillteknologi og spillutviklingskompetanse og animasjon og digital kunst. Dette gjelder både lav-risiko pengespill som gir opplevelser utover potensiell pengegevinst, utvikling av spill med andre formål enn underholdning, eksempelvis opplæringsformål (serious games) eller anvendelse av spillmekanismer og spillelementer i ikke-spillbaserte systemer. Høgskolen i Hedmark har særlige forutsetninger for å utvikle serious games gjennom å utnytte kompetansen innenfor spill- og animasjonsutdanningene med andre fagområder ved høgskolen, herunder høgskolens pedagogiske kompetanse.

3.5.3 NÆRMERE OM FORSLAGENE

Markedet for underholdningsspill har vokst kraftig de senere år og spillproduksjon er en relativt ny og umoden bransje i Norge. Det er behov for å strukturere opp klyngesamarbeidet både bedriftene imellom, mot høgskoler og andre kunnskapsmiljø, mot store aktører som Norsk Tipping og mot andre næringsaktører som kan ha gjensidig nytte av samarbeid med spillbransjen.

Utvalget ser for seg en videreutvikling av spillbransjen i ulike retninger:

- Videreutvikling av bedrifter, bedriftssamarbeid og høgskole-samarbeid innenfor underholdningsspill.
- Utvidet samarbeid mellom Norsk Tipping, høgskoler og spillbedrifter om innovasjon blant dagens pengespill og utvikling av helt nye pengespillkonsepter med høyere underholdningsverdi.
- Satsing på utvikling av spill med andre formål enn underholdning og pengegevinster, eksempelvis opplæringsformål.

Disse tre retningene kan omfatte ulike aktører og samarbeidskonstellasjoner. I bunnen ligger imidlertid mye felles teknologi og ikke minst fokus på brukeropplevelse og interaksjon. Det bør etableres et nasjonalt kompetansesenter med en type laboratorium-funksjon hvor fokuset nettopp er på brukeropplevelser og interaksjon, og hvor målgruppen er produsenter av både underholdningsspill, nye typer pengespill og «serious games». Det bør vurderes hvilken betydning større grad av samlokalisering av aktører kan spille i denne sammenheng.

3.5 Spill og underholdning

3.5.1 FAKTAGRUNNLAG

Hamar har etablert seg som Norges spillby nummer en. Norsk Tipping er landets ledende virksomhet innen pengespill gjennom sin enerett og operatøransvar innenfor bredden av tillatte og offentlig regulerte pengespill i Norge. Norsk Tipping omsetter pengespill for 30 milliarder kroner og har nær to millioner kunder. Selskapet har ambisjoner om å styrke sin innovasjon, ikke minst inn mot grensesnittet pengespill og nye spillformer. De regulerte spillene er under sterkt press fra utenlandske nettspill samt krav om avregulering. Det vil derfor være viktig å sikre de aktørene som har et samfunnsansvar bygget inn i virksomheten (både gjennom sitt formål og gjennom adferdsregulerende tiltak).

Høgskolen i Hedmark har 3-årige bachelorutdanninger både innen spillteknologi, simulering, animasjon og digital kunst som årlig uteksaminerer rundt 70 studenter, hvorav noen går noen videre på Master i digital kommunikasjon og kultur. Høgskolen tilbyr et komplett spillutviklingsmiljø gjennom sine to bachelorgrader, samt lyddesign og spill- og filmkomponering fra musikkstudier på samme institutt på Hamar.

En rekke nye bedrifter innen spill og spillifisering/gamification er etablert i Hamar, i hovedsak etablert av tidligere studenter ved Høgskolen. Flere av disse er samlokalisert og har dannet klyngeorganisasjonen Hamar Game Collective (HGC). Disse hadde syv nominasjoner og vant to av fem priser under årets Nordic Game Awards.

Hamar Game Collective og Høgskolen har et nært samarbeid om bl.a. Global Game Jam Hamar, som i januar hvert år samler 150 spillutviklere som Norges største delarrangement under det internasjonale Global Game Jam.

I tillegg er Hamar kjent for The Gathering som hver påske samler over 5.000 data- og spillinteresserte ungdommer på Norges største og verdens nest største datatreff. Arrangementet har vært arrangert i Vikingskipet i Hamar hver påske siden 1996.

Hamar har også noen mindre filmprodusenter i tillegg til Fabelaktiv, som har produsert trekningsformater for Norsk Tipping over lang tid.

Lillehammer har et tilsvarende sterkt miljø innen film og TV-produksjon. Norsk Filmskole er tilknyttet Høgskolen

3.6 Innovasjon i offentlig sektor

3.6.1 FAKTAGRUNNLAG

Offentlig sektor står for vel 1/3 av samlet sysselsetting i landet, og enda noe høyere andel for Innlandet. Behovet for tjenester vil øke ytterligere, bl.a. som følge av eldrebølgen, og det er i dag sterk interesse og behov for å fornye og effektivisere sektoren. Dette omfatter ansvars- og oppgavefordeling, samarbeid offentlig privat, og forbedringsarbeid i bredden av offentlige tjenester.

Utvalget mener at Innlandet har særlige forutsetninger for å kunne ta en ledertøye i et slikt fornyelsesløft. Ved Høgskolen i Lillehammer er Senter for innovasjon i tjenesteyting (SIT) et tverrfaglig forskningssenter som tilrettelegger for og stimulerer til forskning om innovasjon i privat og offentlig tjenesteyting, bl.a. offentlige innovasjonssystemer og velferdsinnovasjon. En viktig oppgave for senteret er å understøtte Ph.d.-utdanningen Innovasjon i tjenesteyting offentlig privat (INTOP)

Høgskolen i Gjøvik har også fagområder som på ulike måter gir kunnskap om organisering, ledelse og fornyelse i offentlig sektor (bl. a. Senter for Omsorgsforskning). Sintef Raufoss Manufacturing (SRM) har lang erfaring med forbedring av arbeidsprosesser i næringslivet, og forskningsbasert innovasjon. Flere offentlige organer og kommuner har allerede engasjert seg i omfattende forbedringsprosesser i samarbeid med næringslivet (LEAN-prosesser)

KUF-fondet i Oppland er nå friggitt, og midlene står til disposisjon for utviklingsarbeid i fylket. Fylkeskommunen har vedtatt å rette noe av disse midlene inn mot innovasjon i offentlig sektor. I alt 9 millioner kroner er bevilget il å styrke Ph.d utdanningen i tjenesteyting – offentlig og privat sektor, mens det er avsatt i alt kr. 1,8 mill.kr til et forprosjekt mellom høgskolene i Lillehammer og Gjøvik og Sintef Raufoss Manufacturing. Dette kan gi en god plattform for videre satsing, og viser at de regionale myndigheter tar ansvar.

3.6.2 ANBEFALING FRA UTVALGET

Utvalget mener at Innlandet er svært godt egnet som arena for effektivisering og fornyelse av offentlig sektor. Sentrale myndigheter må følge opp forprosjektet gjennom bevilgninger for å gjøre dette samarbeidet til en nasjonal satsing. Overføringsverdien vil være stor og direkte fra slikt utviklingsarbeid og til offentlig ansvar og virksomhet over hele landet.

En slik satsing vil også kunne åpne for betydelig verdiskaping for private aktører som tilbyr tjenester i samarbeid med ulike offentlige organer og etater.

3.6.3 NÆRMERE OM FORSLAGENE

De offentlige tjenestene er ofte svært kunnskapsintensive med behov for samhandling mellom forskjellige etater og kompetansemiljøer. Organisasjonene som utfører tjenestene har ofte komplekse målbilder og kunde-leverandørforhold. Dette gjør at forbedringsarbeid også er mer komplekst å gjennomføre enn i privat sektor. For å øke forbedringshastighet og produktivitet har Regjeringen satt i verk flere initiativ, blant annet Tidstyv prosjektet. Vanskeligheten med denne type prosjekter er å få tilstrekkelig tak i grunnårsaken til at tidstyvene oppstår. Derfor vil denne type prosjekter ofte ha kun kortsiktig virkning.

Det finnes etterhvert mange eksempler i Norge og i utlandet på at forbedringsarbeid i offentlig sektor i stor grad kan følge de samme filosofier, prinsipper og metoder som konkurranseutsatt sektor benytter. Det krever langsiktige utviklingsprosesser da det i første rekke handler om å endre kultur, selv om de synlige endringene ofte er endrede prosedyrer og metoder. En sentral del av kulturendringen i offentlig sektor er å gå fra å ha fokus på “ressurseffektivisering” til “flyteffektivisering”.

Konkurranseutsatt sektor har arbeidet med å utvikle flyteffektivisering i årtier. De siste årene har det vært gjennomført flere forsknings- og innovasjonsprosjekter for å bygge mer robust kompetanse om disse spørsmålene i Norge. (SRM og NTNU/IØT har vært sentrale forskningspartnere i mange av de prosjektene)

Ut fra de de siste års erfaringer med forbedringsarbeid i privat og offentlig sektor, blant annet dokumentert via “case” og forskning som er presentert gjennom Lean Forum Norge nettverket, bør regjeringen ta initiativ til å utvikle en modell for et mer systematisk forbedringsarbeid i offentlig sektor. Modellen bør utvikles på basis av “praksis-nær forskning” og i samspill med kompetansemiljøene i Innlandet.

Kommunikasjon og infrastruktur. Effektive bo- og arbeidsmarkeds-regioner

4.1 Faktagrunnlag

Gode kommunikasjonslinjer er avgjørende for næringsvirksomheten innenfor de fleste sektorer, og vil også bidra til å skape effektive bo- og arbeidsmarkedsregioner, som igjen genererer ny næringsvirksomhet.

God bredbånddekning i hele regionen er en nødvendighet for bedriftslokaliseringer, turisme, hyttebruk og bosetting. Digitale trender fordrer også at fellesskapet sikrer tilstrekkelig kapasitet og tilgjengelighet. Offentlige virksomheter bør her gå i front for å bidra til en infrastruktur for egne virksomheter som også kan nyttiggjøres av næringsliv og innbyggere, jf. Hedmark fylkeskommunes bredbåndstrategi.

Videre fordrer som beskrevet i kapitel 3, skog- og trenærings utvikling at det gjennomføres kapasitetsutvidende tiltak i vegsystemet, på terminaler og for gods på tog. Det vises ellers til behovene for bedret tilgjengelighet under reiselivstalen. Utvalget vil i det følgende ha fokus på det store potensialet som ligger i sammenhengene mellom infrastruktur, befolkningsutvikling, befolkningsdrevet næringsutvikling og regionforstørring.

Empiriske analyser viser at over 60 prosent av variasjonen i befolkningsutvikling på Østlandet kan forklares med reiseavstand til Oslo i tid. Pågående og planlagt infrastruktur mellom ulike deler av Innlandet og Osloregionen kan dermed utløse sterkere befolkningsvekst. Siden en økende andel av arbeidsplassene er personrettede og lokalmarkedsbaserte vil sterkere befolkningsvekst også generere arbeidsplasser både innenfor offentlig tjenesteyting, varehandel, bygg og anleggssektoren samt personlig tjenesteyting som kultur og underholdning, sport og fritid, velvære og liknende. Samtidig gir befolkningsvekst økt rekrutteringsgrunnlag og attraktivitet for lokalisering av også annet næringsliv.

Det pågår og planlegges utbygging av veg og jernbane som vil lette Innlandets godstransporter så vel som turisttrafikk, og gi bedre pendlingsmuligheter og evne til å ta del av veksten i Oslo-regionen. Det foreligger ikke vedtak om når de store samferdselsprosjektene skal starte og ferdigstilles. Aktuelle prosjekt er i nasjonal transportplan (LTP) 2014-23 angitt med finansiering i hhv. første fireårsperiode og siste seksårsperiode. Det er avgjørende for regionen at disse viktige samferdselsinvesteringene fullføres iht. foreliggende planer.

Utbyggingen av fire-felts E6 er nylig ferdigstilt til Kolomoen i Stange. Ifølge NTP 2014-23 tas det sikte på at utbyggingen skal være ferdig til Brumunddal i siste seksårsperiode dvs. i 2018-23. Det planlegges for videre utbygging til Biri inkludert ny Mjøsbru. I tillegg pågår betydelige utbedringer langs E6 i Gudbrandsdalen. Fylkestingene i Hedmark og Oppland har i innspill til NTP 2018-2029 bedt om at utbyggingen av E6 mellom Kolomoen og Biri skal være ferdig i 2023. Når det gjelder utbygging av E16 regner en med at gjenstående strekning er ferdig utbygd ved utgangen av inneværende periode dvs. i 2023. Dessuten planlegges det å starte byggingen av firefelts motorveg mellom Løten og Elverum i perioden 2014-17 og at den fullføres i siste periode dvs. 2018-23. Foreløpige antagelser er at byggingen kan starte i 2017 og at vegen kan ferdigstilles i 2019. Det planlegges også for mindre investeringer på Rv 3 og Rv 4.

Ifølge NTP 2018-23 tas det sikte på at dobbeltspor på Dovrebanen skal være ferdig utbygd til Hamar i 2024 og til Lillehammer innen 2030. Fylkestingene i Hedmark og Oppland har bedt om at hele IC strekningen fram til Lillehammer skal være ferdig utbygd med dobbeltspor i 2027. Dette vil kunne redusere reisetiden Lillehammer-Oslo fra 2:15 timer til 1:23 timer og

Hamar-Oslo fra 1:25 timer til 0:55 timer og samtidig gi rom for halvtimes avganger. I tillegg planlegges det mindre investeringer langs Kongsvingerbanen, Rørosbanen og Gjøvikbanen.

Avslutningsvis kan det nevnes at Samferdselsdepartementet har bedt Vegdirektoratet og Jernbaneverket om å utarbeide en konseptvalgutredning for RV4 mellom Jaren og Mjøsbrua og Gjøvikbanen for strekningen Oslo-Gjøvik-Mjøsbrua. Utredningen skal være ferdig i løpet av våren 2016.

Mer enn halvparten av Innlandets befolkning, over 200.000 innbyggere, bor i Mjøsregionen definert ved triangelet Elverum-Raufoss-Lillehammer. Her finner vi over 100.000 arbeidsplasser, herunder 10.000 industriarbeidsplasser, fire universitets-/høgskolecampus, sterke næringsmiljøer og viktige institusjoner. Pendlingsstatistikken viser imidlertid at Mjøsregionen ikke utgjør én felles bo- og arbeidsmarkedsregion, snarere tre-fire separate: Hamarregionen hvor i noen grad også Elverum inngår, Gjøvik/Toten og Lillehammerregionen. Det meste av interaksjon skjer innad i disse regionene og mot Oslo og Akershus. Det er relativt lite interaksjon mellom byene/regionene. Eksempelvis er det bare en prosent av Hamars sysselsatte innbyggere som pendler til Gjøvik eller Lillehammer.

Regionforstørring er en vanlig betegnelse på omlandsutvidelser. Dette skjer som følge av oppgradering og utbygging av veinettet, og andre forbedringer i transporttilbudet, og fører til at reisetiden til og mellom regionsentre og andre viktige reisemål reduseres. Gjennom stadig bedre infrastruktur kan man separere beslutningen om bosted og arbeidssted over stadig større regioner (bo- og arbeidsregioner). Disse defineres ofte gjennom pendlingsstrømmer og reiseavstander.

Det råder faglig enighet om at regionforstørring og -sammenkopling stimulerer økonomisk aktivitet og øker attraktiviteten for personer og bedrifter i de regioner som utvides/sammenkoples:

- Det gir økte valgmulighet mht. bolig og jobb (for begge i et parforhold).
- Det gir bedre balanse i arbeidsmarkedet og mindre sårbarhet ved omstillinger.
- Det gir større markeder for konsumentene og produsentene og muliggjør økt handel, konkurranse, stordrift og spesialisering.

- Det stimulerer klyngedannelser, klyngeeffekter og kunnskapsoverføring
- Det gir flere og flere kommuner/regioner mulighet for tilflytting og befolkningsvekst, også uten at de har jobber å tilby i utgangspunktet

TØI (Engebretsen & Gjerdåker, 2012) har påvist en klar sammenheng mellom regioners størrelse og befolkningsutvikling og har beregnet at områder hvor man når mer enn 100.000 arbeidsplasser innenfor 45 minutters reise gjennomgående har over 1 prosent årlig befolkningsvekst. En slik befolkningsvekst vil i seg selv gi vekst i arbeidsplasser og næringslivets verdiskaping, i første rekke innenfor personrettede tjenester. I tillegg vil flere innbyggere gi bedre rekrutteringsgrunnlag og øke regionens attraktivitet for bedriftslokaliseringer. Østlandsforskning har på oppdrag fra Eidsiva Energi beregnet at en ny innbygger vil genere i underkant av en halv ny arbeidsplass innenfor samme bo- og arbeidsmarkedsregion. Videre har BI gjennom flere analyser av vegprosjekter på Vestlandet, samt en rapport på tilsvarende for Innlandsutvalget og Mjøsregionen, vist hvordan man gjennom å kople sammen tidligere atskilte regioner kan øke produktiviten og verdiskapingen i næringslivet gjennom klyngeeffekter og overføring av kunnskap og beste praksis.

4.2 Anbefaling fra utvalget

Utbygging av dobbeltspors jernbane og fire-felts motorveg helt til Lillehammer er viktig for Innlandet og vil bidra til raskere transport i nord-syd-retning også innad i regionen. Det foreligger imidlertid et stort potensial for å utvikle Mjøsregionen til en effektiv bo- og arbeidsmarkedsregion som bare delvis vil kunne realiseres med disse planene. Det må derfor være en prioritert oppgave å kople veg- og jernbanenettet bedre sammen også i øst-vest-retning på aksen Elverum - Hamar – Gjøvik - Raufoss. En slik jernbane og motorvegforbindelse kan krysse Mjøsa direkte via bru-tunnelløsning mellom Hamar og Gjøvik, eller baseres på sammenknytting ved Moelv.

En effektiv veg- og jernbaneløsning fra Elverum til Raufoss vil sammen med fullført utbygging av E6 og Dovrebanen til Lillehammer omgjøre Mjøsregionen fra tre-fire separate regioner til en effektiv bo- og arbeidsmarkedsregion. Dette skaper næringsutvikling dels gjennom økt befolkningsvekst og befolkningsdrevet næringsutvikling, og dels gjennom klyngeeffekter, kunnskapsoverføring og produktivitetsvekst.

En ny tverrforbindelse vil kunne halvere reisetiden Hamar-Gjøvik fra dagens 45 minutter og redusere reisetiden fra Elverum til Raufoss fra 75 og ned mot 45 minutter. Sammen med ny E6 til Lillehammer ville da tilnærmet alle de 200.000 innbyggerne i Mjøsregionen kunne nå alle regionens 100.000 arbeidsplasser innenfor en tidsramme på under 45 minutter. Dette vil i henhold til TØIs beregninger kunne gi regionen samlet en årlig befolkningsvekst på over 1 prosent, dvs. nær en dobling i forhold til situasjonen de seinere åra. Dette tilsvarer 800-1.000 ekstra innbyggere årlig, som igjen vil generere rundt 400 nye arbeidsplasser i året som følge av regionforstørringen.

Effekten av en effektiv tverrforbindelse på næringslivets verdiskaping gjennom klyngeeffekter har BI beregnet for Utvalget etter samme modell som de har brukt på ulike vegforbindelser på Vestlandet. Beregningene viser at en tverrforbindelse over den første 10 års-perioden vil gi en gjennomsnittlig verdiskapingsvekst som følge av økt produktivitet på 1,2 milliarder kroner per år.

4.3 Nærmere om forslagene

For å sikre Innlandets godstransporter så vel som turisme, og for å gi bedre pendlingsmuligheter og muligheter for å ta del av veksten i Osloregionen er det avgjørende at nasjonale samferdselsmyndigheter:

- Fullfører utbyggingen av firefelts motorveg til Lillehammer.

- Fullfører utbyggingen av dobbeltsporet jernbane til Lillehammer, og aller helst til Storhove/Hafjell.

- Gjennomfører tiltak på Gjøvik- og Kongsvingerbanen som muliggjør kortere reisetid og økt kapasitet

- Fortsetter utbyggingen av E16 og RV4.

For å realisere utviklingen av Mjøsregionen til en effektiv bo- og arbeidsmarkedsregion, og dermed realisere potensialet for økt befolkningsvekst og økt verdiskaping i næringslivet, er det viktig at tiltakene over følges opp med:

- Forlenging av allerede planlagt firefelts motorveg fra Elverum til Løten videre til Hamar.

- Firefelts motorveg fra Gjøvik til Mjøsbrua og forlengelse av Gjøvikbanen til Moelv - og/eller ny bilveg og jernbane i bru/ tunnelløsning direkte mellom Hamar og Gjøvik.

De her prioriterte infrastrukturtiltakene vil i hovedsak øke sørlige deler av Innlandets muligheter til å ta del i veksten i Oslo-regionen og vil skape sterkere befolkningsvekst, arbeidsplassvekst og verdiskaping i Mjøsregionen gjennom regionforstørring. Men også områdene nordover i Østerdal, Gudbrandsdal og Valdres vil kunne tjene på at Mjøsregionen og «sørfylkene» lykkes:

- Nye arbeidsplasser i sør gir nye områder muligheter for pendlingsbasert tilflytting. Lykkes f.eks. Elverum og Lillehammer med veksten muliggjør det pendlingsbasert tilflytting og befolkningsdrevet næringsutvikling også nordover i Østerdalen og Gudbrandsdalen.

- Befolknings- og næringsutvikling i sør gir nye markeds-muligheter for næringslivet ellers i Innlandet.

- Befolkningsvekst i sør utvider og forsterker rekreasjons-beltet. Vi har hittil sett at befolkningsnedgangen er stanset mange steder innenfor tre timers omlandet rundt Oslo – her er hyttebyggingen størst og ringvirkningene for bygg og anleggssektoren, besøksnæringen og varehandelen viktigst. Med bedre infrastruktur vil 3-timerssona rundt Oslo kunne utvides nordover. Og lykkes Mjøsregionen og sørfylkene med sin befolkningsvekst vil det dannes nye 3-timerssoner.

Etterord

Utvalget har i sitt arbeid lagt vekt på å identifisere satsinger med stort potensial for vekst og verdiskaping. Alle disse satsingene bygger på ressurser og kompetanse i Innlandet, og vil ha stor nasjonal verdi. Utvalget har i sine konkrete forslag beskrevet hva Innlandet selv (næringsliv og regionale myndigheter) må bidra med, samtidig som behovet for statlig tilrettelegging også er omtalt.

Utvalget har samtidig vært opptatt av at en positiv utvikling også har noe med holdninger og kultur å gjøre. Det viktigste elementet framover er vilje og evne til samarbeid og læring, innen bransjer, mellom sektorer og mellom geografiske regioner. Dette gjennomstyrer utvalgets forslag, enten det gjelder samspill forskning/næringsliv, klyngeutvikling, eller utviklingen av kommunikasjonslinjene i regionen. Utvalget har på flere sektorer foreslått å etablere nasjonale senterfunksjoner i Innlandet. Evne til samspill mellom aktørene vil være helt avgjørende for å lykkes med slike satsinger.

Holdninger handler også om å mobilisere «fåtil-kunnskapen». Innlandet har mange ganger bevist at vi evner å få det til, fra de helt store løft som OL 94 og til næringsmiljøer og enkeltbedrifter med stor suksess. Vinnerkultur er et annet ord for dette fenomenet. Samtidig er dette noe som oppmuntres og verdsettes for lite i Innlandet.

I en innledende fase diskuterte utvalget om samarbeids- og vinnerkultur kunne samles i et enkelt slagord. Resultatet ble «Vi vinner sammen». Utvalget utfordret også en skoleklasse til en konkurranse om hvordan dette kunne uttrykkes visuelt. Resultatet brukes på utvalgets hjemmeside og er gjengitt helt avslutningsvis i rapporten.

Utvalget er klar over hvilke begrensinger som er knyttet til slike slagord, men ønsker likevel å formidle det som en inspirasjon til de aktører som nå skal ta ballen videre.

«Vi vinner sammen»

Foto: Skeikampen

Referanser

GENERELT:

- SH (2013). *Konjunkturbarometer for Innlandet 2013*. Hamar: Sparebanken Hedmark.
- SH (2014). *Konjunkturbarometer for Innlandet 2014*. Hamar: Sparebanken Hedmark.
- Hedmark og Oppland fylkeskommuner (2012). *FoU-strategi for Hedmark og Oppland 2013-2016 med vedlegg*. Lillehammer: Oppland fylkeskommune og Hamar: Hedmark fylkeskommune

LANDBRUK/BIO:

- Arnesen, T. & Lerfald, M. (2013). «RURBAN». Underlagsmateriale til Energiråd Innlandet. (Østlandsforskning Notat nr.06, 2013). Lillehammer: Østlandsforskning
- Lerfald, M., Lien, G., Alnes, P.K., Sand, R., Folstad, K.S. & Rye, S.K.P. (2012). *Verdiskaping i landbruk og landbruksbasert virksomhet i Oppland*. NILF-rapport 2012-1.
- Lien, G., Alnes, P.K., Lerfald, M., Sand, R., Folstad, K.S. & Rye, S.K.P. (2012). *Verdiskaping i landbruk og landbruksbasert virksomhet i Hedmark*. NILF-rapport 2012-2. Oslo: Norsk Landbruksøkonomisk institutt
- Skog22 Nasjonal strategi for skog- og trenæringen Hovedrapport januar 2015

INFRASTRUKTUR/REGIONFORSTØRRING/REGIONAL UTVIKLING

- Engebretsen, Ø & Gjerdåker, A. (2012): *Potensial for regionforstørring*. (TØI-rapport 1208/2012). Oslo: Transportøkonomisk institutt.
- Gløtvold-Solbu, K. & Ørbeck, M. (2012). Regiondannelser og -forstørring, og konsekvenser av det. I E. Olsson, A. Hauge & B. Ericsson, *På gränsen. Interaktion, attraktivitet och globalisering i Inre Skandinavien* (s.45-61). Karlstad: Karlstad University Press
- Statens vegvesen (2006). *Vegutredning Hamar –Gjøvik*. Hovedrapport fra Statens vegvesen, region øst og Cowi 20.februar 2006
- Thorsen, I. (2010): *Pendling og kompetansearbeidsplasser*. (Notat til Kompetansearbeidsplassutvalget). Høgskolen Stord/Haugesund
- Ørbeck, M. (2014). *Regionforstørring på Østlandet - Pendlingsbasert tilflytting og bosettingsbasert næringsutvikling*. (Østlandsforskning Notat nr.06, 2014). Lillehammer: Østlandsforskning
- Ørbeck, M. (2014). *Mjøsbyperspektivet. Potensialet for utvikling og behovet for økt kunnskap om drivkrefter* (Østlandsforskning Notat nr.04, 2014). Lillehammer: Østlandsforskning .
- Ørbeck, M. (2014). *Regionale ringvirkninger av tilflytting*. Gjøvik: Eidsiva Vekst.
- SD (2013). *Stortingsmelding 26 (2012-2013) om Nasjonal transportplan 2014-2023*. Behandlet av Stortinget 18.juni 2013. Oslo: Samferdselsdepartementet
- SD (2015). *Mandat for Konseptvalgutredning (KVU) Rrv4 Lygna-Mjøsbrua*. Oslo: Samferdselsdepartementet

DE FØR OSS:

- KAD (1969). *Innstilling fra Østlandskomiteen*. Oslo: Kommunal- og arbeidsdepartementet
- NOU (1983). *Næringslivets utviklingsmuligheter i Innlandet* (Nordli-/Innlandsutvalgets innstilling). NOU 1983:21. Oslo: Universitetsforlaget
- Sørlandsutvalget (2013). *Sørlandet i verden*. Sørlandsutvalgets innstilling
- Selstad (2007). *Et scenario for Innlandet 2030: Fra stagnasjon til konkurransedyktig region?* Lillehammer: Østlandsforskning
- Johnsen, S. m.fl. (2005). *Fyrtårn i Innlandet*. Rapport fra prosjektet Innlandet 2020.
- Gisnås, K. m.fl. (2013). *Mjøsbyprosjektet In-landet 2040*. Hamar: Vikinglauget.

VEDLEGG:

- Sasson, A. & Ramsøy, O.J.(2015). BI-rapport Hamar-Gjøvik. Oslo: Bedriftsøkonomisk institutt

